UNIVERZITA KARLOVA v PRAZE

Pedagogická fakulta

Katedra literatury

Improvizace a tvořivost v taneční a pohybové výchově na 1. stupni ZŠ

Improvisation and Creativity in Dance and Movement Education in Primary School

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Ondřej Hník, Ph.D.

Autor diplomové práce: Jitka Bukvičková

Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Forma studia: prezenční

Diplomová práce dokončena: červen, 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Improvizace a tvořivost v taneční a pohybové výchově na 1. stupni ZŠ vypracovala pod vedením vedoucího diplomové práce samostatně a použila jen prameny uvedené v seznamu literatury.

Souhlasím, aby byla práce uložena na Karlově univerzitě v knihovně Pedagogické fakulty a zpřístupněna ke studijním účelům.

V Praze dne 15. června 2012 Podpis:

Poděkování

Děkuji tímto panu PhDr. Ondřeji Hníkovi, Ph.D. za odborné vedení a cenné rady, které mi během zpracování této diplomové práce poskytl.

Moje poděkování patří také paní učitelce MgA. Lence Tretiagové, paní učitelce DiS. Lucii Plaché a panu učiteli DiS. Radimu Kláskovi za ochotu při užší spolupráci v průběhu mého výzkumu.

Abstrakt

Cílem této diplomové práce je připomenout význam dvou vybraných kategorií vzdělávacího obsahu oboru taneční a pohybové výchova na 1. st. ZŠ: improvizace a tvořivosti, jejich pojetí a realizace ve výuce. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část se nejprve zabývá tancem vycházejícím z pohybu – nejpřirozenější činnosti každého člověka. Dále je představen předmět taneční a pohybová výchova a uvedena jeho charakteristika. Následující kapitoly popisují význam improvizace a tvořivosti v taneční a pohybové výchově. Praktická část je tvořena kvalitativním výzkumem, jehož hlavním cílem bylo zjistit, jak jsou v praxi v taneční a pohybové výchově naplňovány improvizace a tvořivost. Výzkum byl proveden metodou zúčastněného pozorování. V této části jsou rovněž prezentovány jeho výsledky.

Klíčová slova:

taneční a pohybová výchova, tvořivost, improvizace, rozvoj myšlení, harmonický rozvoj osobnosti, poznání a sebepoznání

Abstract

The goal of this thesis is to remind the importance of the two selected categories of the educational content of the subject of dance and movement education in primary school: improvisation and creativity, their conception and implementation in education. The thesis is divided into theoretical and practical part. The theoretical part firstly deals with dance based on movement – the most natural activity of everyone. Then, the subject of dance and movement education is introduced together with its characteristics. The following chapters describe the importance of improvisation and creativity in dance and movement education. The practical part consists of a qualitative research of which the main aim was to find out how improvisation and creativity are being fulfilled in practice. The research was realized using the method of participating observation. That part also presents its results.

Key words:

dance and movement education, creativity, improvisation, development of thinking, harmonious development of personality, knowledge and self-knowledge

OBSAH:

Úvod.....9

Cíle práce.....10

I. Teoretická část.....11

1. Tanec.....11

1.1. Tanec a pohyb.....11

1.1.1. Pohyb jako nejpřirozenější projev člověka.....11

1.1.2. Pohyb a děti.....11

1.1.3 Vztah tance a pohybu.....12

1.2 Tanec jako umění.....13

1.3 Tanec a hudba.....14

1.3.1 Význam hudby při tanci.....14

1.3.2. Hudba a dětský taneční projev.....15

1.3.3 Rytmická stránka hudby.....16

1.3.4. Hudební doprovod.....17

1.3.5 Tanec bez hudby.....17

2. TPV jako vzdělávací předmět.....18

2.1 Dřívější pojetí TPV.....19

2.2. Začlenění TPV do RVP.....20

2.3 Charakteristika TPV jako vzdělávacího oboru.....21

2.4 Učivo TPV.....23

2.5 Podmínky pro výuku TPV.....24

2.6 TPV v základních školách.....25

2.7 Stavba vyučovací hodiny.....27

2.7.1 Úvodní část.....27

2.7.2 Průpravná část.....28

2.7.3 Hlavní část.....28

2.7.4 Závěrečná část.....28

3. Improvizace v TPV.....29

3.1 Vymezení taneční improvizace.....30

3.2 Význam taneční improvizace.....31

3.3 Postupný rozvoj taneční improvizace u dětí.....32
3.4 Význam motivace v taneční improvizaci.....33
3.5 Taneční improvizace na daný námět.....34
3.5.1 Zvířata.....35
3.5.2 Prostředí.....35
3.5.3 Příroda.....36
3.5.4 Roční období.....36
3.5.5 Hračky.....36
3.5.6 Pohádkové postavy.....37
3.5.7 Pracovní pohyby.....37
3.5.8 Technika a vymoženosti.....38
3.5.9 Obtížnost prolnutí představy s pohybem.....38
3.6 Improvizace s rekvizitou.....38
3.7 Taneční improvizace na hudbu.....40
3.8 Taneční improvizace v prostoru.....42
3.8.1 Práce s prostorem v TPV.....42
3.8.2 Význam prostorové orientace při taneční improvizaci.....42
3.9 Výraz v taneční improvizaci.....43
3.10 Místo taneční improvizace v hodině.....44
4. Tvořivost.....45
4.1 Vymezení tvořivosti v TPV.....45
4.2 Význam tvořivosti v TPV.....46
4.3 Uplatnění tvořivosti v TPV.....47
II. Výzkumná část.....49
5. Úvod.....49
5.1 Cíl výzkumu.....49
5.2 Metody.....49
5.2.1 Sledovaní jedinci.....49
5.2.2 Metody sběru dat.....50
5.2.3 Prostředí.....51
5.3 Stanovení hypotéz.....51
6. Výsledky.....53

6.1 Hypotéza č. 1.....53
6.1.1 Improvizace „Zvony“ (ZŠ Lyčkovo náměstí).....53
6.1.2 Improvizace „Začarované rostlinky“ (ZŠ Lyčkovo náměstí).....55
6.1.3 Improvizace „Vlaštovky“ (ZŠ Lyčkovo náměstí).....56
6.1.4 Improvizace „Tající kostky ledu“ (ZŠ Školní).....57
6.2 Hypotéza č. 2.....58
6.2.1 Improvizace „Krupicová kaše“ (ZŠ Lyčkovo náměstí).....58
6.2.2. Improvizace „Skála“ (ZŠ Lyčkovo náměstí).....61
6.2.3 Improvizace „Duha“ (ZŠ Školní).....62
6.3 Hypotéza č 3.....63
6.3.1 Improvizace „Čluny“ (ZŠ Lyčkovo náměstí).....63
6.3.2 Improvizace „Ondřej a potůček“ (ZŠ Lyčkovo náměstí).....65
6.3.3 Improvizace „Zrcadla“ (ZŠ Lyčkovo náměstí).....66
6.4 Hypotéza č. 4.....67
6.4.1 Improvizace „Hadi v krabici“ (ZŠ Lyčkovo náměstí).....67
6.4.2 Improvizace „Neposlušné dítě“ (ZŠ Lyčkovo náměstí).....69
6.4.3 Improvizace „Šelmy“ (ZŠ Školní).....70
6.5 Hypotéza č. 5.....71
6.5.1 Improvizace „Kreslení postavy“ (ZŠ Lyčkovo náměstí).....71
6.5.2 Improvizace „Malování – hádanka“ (ZŠ Slivenec).....72
6.5.3 Improvizace „Déšť“ (ZŠ Lyčkovo náměstí).....73
6.6 Hypotéza č. 6.....74
6.6.1 Improvizace „Svatojánská noc“ (ZŠ Slivenec).....74
6.6.2 Improvizace „Stavba hnízda“ (ZŠ Lyčkovo náměstí).....75
6.6.3 Improvizace „Chůze do rytmu“ (ZŠ Školní).....75
7. Interpretace dat.....77
8. Závěr.....79
SEZNAM LITERATURY.....82
ELEKTRONICKÉ ZDROJE.....83

PŘÍLOHY.....1 – 7

Úvod

Propojení pohybu, hudby, výrazu a emocí tanečníků, vtahujících diváka do příběhu jakéhokoliv druhu tance, mě vždy velice fascinovalo. Dynamičnost, hravost, napětí, ale i lehkost a elegance, sálající z tančících postav, mě ovlivnily natolik, že jsem i já tomuto umění propadla. Po ukončení střední školy jsem se začala aktivně věnovat standardním a latinskoamerickým tancům. Čím více jsem pronikala do jejich podstaty a charakteru, tím více jsem si uvědomovala souvislosti mezi jednotlivými tanečními prvky a přirozeným pohybem v životě každého člověka, což mě vedlo k stále hlubšímu přemýšlení o pozitivním působení tance na **celkový rozvoj osobnosti**. Začala jsem se proto zajímat o taneční a pohybovou výchovu (dále jen TPV) malých dětí, pro něž je pohybový projev přirozenou aktivitou v jejich vývoji.

Děti jsou od své podstaty nespoutané, zvídavé, plné energie. Chtějí neustále objevovat, zkoumat a přetvářet své okolí. Tanec je proto ideální formou vedoucí k naplňování těchto jejich potřeb. Na jedné straně jim dává **možnost fyzické aktivity**, na straně druhé vyjádření vlastních **pocitů, nálad i postojů**, podporuje **sebepoznání**, **sociální vztahy**, učí děti **orientaci v prostoru**, **vnímání hudby** a především **kreativitě.** Být tvořivý a umět improvizovat je v životě každého jedince velice důležité, jedná se o schopnosti zásadně podporující **rozvoj myšlení.**

Literatura vážící se k TPV i k tanečnímu umění obecně je však bohužel v porovnání s ostatními uměleckými obory velmi omezená, podle mého názoru nedostačující. V práci proto často vycházím z vlastních poznatků a zkušeností získaných během zúčastněných pozorování hodin TPV na 1. stupni základních škol, rozhovorů s jejími učiteli a dalších osobních kontaktů s tímto oborem. V roce 2011 jsem na katedře tance HAMU v Praze absolvovala kurz „Pedagogika taneční výuky malých dětí“ a od ledna téhož roku vedla taneční kroužky pro děti v základních i mateřských školách. Zde jsem tak měla možnost si principy tanečně-pohybového rozvoje nejmladších žáků sama v praxi vyzkoušet.

Cíle práce

Cílem této diplomové práce je připomenout význam dvou vybraných kategorií vzdělávacího obsahu oboru TPV na 1. st. ZŠ: improvizace a tvořivosti, jejich pojetí a realizace ve výuce. Dalším úkolem se stává odhalit a popsat propojenost fyzické stránky TPV, jednotlivých tanečních aktivit a cvičení, s přirozeným pohybem v životě každého člověka. Práce rovněž nabízí seznámení i se samotnými cíli, charakteristikou předmětu TPV, jeho umístěním v RVP a začleněním do vyučování v základních školách v praxi. Celá práce pak směřuje k vyššímu, zcela zásadnímu cíli, kterým je ukázat nezastupitelnou roli TPV v celkovém rozvoji žákovy osobnosti, při němž dochází k rovnováze tělesného a duševního rozvoje.

Současná škola improvizaci a tvořivost mnohdy opomíjí, a proto cokoliv, co učitel udělá pro jejich rozvoj, je nesmírně důležité. Činnosti prováděné v rámci hodin TPV tak mohou významným způsobem podporovat formování harmonické osobnosti jedince.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Tanec

Definovat přesně tanec, jedno z nejstarších lidských umění, není zcela jednoduché. V souvislosti s tolika tanečními styly, odvětvími a formami této činnosti, které se v průběhu dějin neustále obměňovaly a přizpůsobovaly dané době, se nelze oné nejednoznačnosti vymezení divit. Přesto existuje několik znaků, které jsou všem druhům tance společné. Tím zásadním z nich je bezesporu pohyb.

1.1. Tanec a pohyb

1.1.1. Pohyb jako nejpřirozenější projev člověka

Pokud se na chvíli zastavíme a začneme pozorovat své okolí, zjistíme, že celý náš život se odehrává v pohybu. Jsme jím obklopeni ze všech stran. Pohybují se živočichové, rostliny, příroda kolem nás je nekonečným zdrojem nejrozmanitějších hybných procesů. Soustředíme-li se na své vlastní tělo, uvědomíme si i pohyb nás prostupující i tak zásadní, jakým je tlukot srdce, dýchání, proudění krve... Pohyb se tak stává tím nejpřirozenějším lidským projevem dávající možnost nejen reagovat vlastním tělem na nejrůznější podněty a situace, přemisťovat se v prostoru a manipulovat s předměty, ale i uvědomovat si sám sebe coby živoucí organismus. A právě tanec v jakékoliv své podobě z pohybu vychází, čímž se potvrzuje jako neoddělitelná součást našeho bytí. Zároveň je však nutné uvést, že ne každý pohyb, se kterým se v životě setkáváme, je taneční.

1.1.2. Pohyb a děti

Přirozená chuť k pohybu se nejvíce projevuje u dětí, které ho milují. Říká se, že nevydrží chvíli v klidu, neustále někde lezou, pobíhají, točí se či poskakují. Jejich radost z této činnosti samotné je pro ně natolik důležitá a naplňující, že se stává impulsem pro

vymýšlení a provádění neustále dalších pohybových aktivit, aniž by mnohé z nich nabývaly jakéhokoliv konkrétního významu. Kurková (1971) říká: *„Děti často pobíhají a poskakují jen tak, pro potěšení.“* Jeřábková (1979, s.10) dodává: *„Touha po pohybu, hra, taneční pohyb z pocitu vnitřní radosti jsou přirozenou součástí dětského života a přivádějí nás přímo k výchozímu bodu poslání tance ve výchově.“*

Pohyb je pro děti nezbytný hned z několika důvodů. Tím prvním z nich je pozitivní působení na fyzické zdraví každého jedince. Knopová (1993) uvádí, že správně volené pohybové projevy posilují nervovou soustavu, mají vliv na svalovou činnost, čímž u dítěte dochází k zlepšení souhry, ladnosti a koordinaci pohybů. Taneční výchova se pak významně soustředí na správné a **přirozené držení těla**, které má vedle funkce estetické především velký význam pro **zdravý rozvoj dětského organismu.**

Pohyb však dětem nabízí a odkrývá i další nečekané možnosti. Pomocí něho **poznávají své okolí,** ale i **samy sebe**, učí se **vnímat svět**, do kterého se narodily a upevňovat zákonitosti, co zde fungují. Tato aktivní a naprosto **spontánní cesta hledání** a objevování souvislostí života je pro celkový vývoj každého jedince zcela nepostradatelná. Onen **harmonický projev dětí**, na což upozorňuje Jeřábková (1979), se však **s** jejich **příchodem do školního prostředí často vytrácí**. A právě **taneční výchova** se tak stává významnou součástí jejich vzdělávání.

1.1.3 Vztah tance a pohybu

Jak již bylo zmíněno výše, tanec z přirozeného pohybu pramení, avšak ne každý pohyb, který v životě provádíme, je taneční. Blažíčková (2004) uvádí, že důležitou roli zde hraje **výraz a sdělení**, které má být prostřednictvím tance předáno. Jedná se vždy o vědomě řízenou činnost, jíž chce jedinec vyprávět nějaký příběh, vyjádřit své pocity, představy či názor, reagovat na vnější podněty pohybem vlastního těla. Tanec má také jasně vymezený začátek a konec, který si jeho interpret uvědomuje, ví, kdy tančí, a kdy už ne.

Oproti tomu běžný pohyb, jakým je např. jízda na kole, probíhá zcela mechanicky, bez oné potřeby sdělení, sebevyjádření. Člověk sice využívá při reakci na vnější podněty také pohybu, ale bez jakéhokoliv záměrného citového působení a touhy neverbálního předání vnitřního prožitku svému okolí. Ve sportovní a tělovýchovné činnosti pak bývá pohyb zaměřen na výkon, rychlost, výsledek, dokonalé provedení.

Pro tanec je však mnohem více zásadní samotný průběh a ztvárnění, kdy se pohybová aktivita stává pouhým prostředkem k danému vyjádření. (Šmolík, 1985)

Pohyb je bezesporu nejzákladnějším projevem života, typickým a přirozeně vlastním všem lidem. Tanec se pak stává činností z něho vycházející, neoddělitelně spjatou s vývojem každého jedince, jemuž dává možnost vnímat citové hodnoty vlastního těla, rozvíjet je a navenek ztvárňovat.

1.2 Tanec jako umění

Jak bylo řečeno již v úvodu první kapitoly, tanec je považován za jedno z nejstarších lidských umění. Samo slovo „umění“ nám pak naznačuje, že se bude jednat o činnost s převažující funkcí estetickou, disciplínu, která v sobě zahrnuje nejen pohyb samotný, ale důležitou roli hraje i kultivace těla. (Blažíčková, Lisnerová, 2011) Pokud je tanec pojímán spíše jako umění, daleko větší důraz bývá kladen na techniku, choreografii a jejich nácvik, neboť hlavním cílem se stává kvalita provedení, celkový dojem. (Payne, 1999)

Tanec doprovází život lidstva od nejstarších dob. V minulosti byl nedělitelnou součástí náboženských a jiných slavnostních obřadů, plnil funkci společenskou a kulturní, často jsme se ale mohli setkat i se zcela odlišnou úlohou této činnosti, např. bojovou. V průběhu vývoje civilizace se pak postupně charakter, účel a formy tance měnily a uzpůsobovaly. V souvislosti s rozdílným způsobem života a potřebami lidí na Zemi se začalo vyčleňovat stále větší množství jeho směrů a odvětví. V dnešní době tak existuje nepřeberný počet tanečních druhů a stylů, z nichž některé chápou tanec více jako pohyb, jiné naopak jako umění.

Zvolený přístup k tanci logicky ovlivňuje cíle a náplň hodiny, metody práce. (Payne, 1999) V TPV dochází k propojení obou zmíněných pojetí, přičemž je důraz kladen především na tvůrčí uměleckou činnost. Každý žák se učí pomocí tance vyjadřovat, soustředit se na vlastní citové hodnoty a pohyby svého těla je zprostředkovávat a přibližovat ostatním. Vnímá a tvoří. *„Při kreativním tanci si formu a*

styl určuje každý sám.“ (Payne, 1999, s. 17) Blažíčková (2004, s. 6) upozorňuje na význam této skutečnosti: *„Slovo tvůrčí je třeba chápat jako hybnou sílu, kterou je člověk nadán a kterou může uplatnit ve svém, byť jednoduchém díle. I takové dílo je z psychologického hlediska pro tvůrce stejně důležité jako úsilí nadaných.“*

Ve výchovném a vzdělávacím procesu dětí se rozvoj a podpora tvořivosti stávají jednou z klíčových činností a významných složek TPV, napomáhající ke komplexnímu rozvoji osobnosti.

1.3 Tanec a hudba

Za důležitou součást tanečního umění bývá považována hudba. Tanec je někdy i označován jako „pohyb na hudbu“. V mnoha případech tomu tak skutečně je, lidé tančí na plesech a různých tanečních zábavách za hudebního doprovodu. Pokud se však zaměříme na tanec obecně a dále pak na taneční výchovu dětí, uvidíme, že hudba může být hlavním impulsem, skvělým námětem pro tuto činnost, zdrojem inspirace, ale na druhou stranu lze tančit i bez ní. Blažíčková (2004, s. 32) dodává: *„Tanec je, a měl by také být uznáván jako nezávislé umění – nezávislé i na hudbě. Tato dvě umění mají ale tak organický vztah, že využíváním toho mohou obě umění mnoho získat.“*

1.3.1. Význam hudby při tanci

Hudba sama o sobě má na člověka velký vliv. Její hlavní prostředky jako jsou melodie, tempo, rytmus, dynamika nebo harmonie vyvolávají v člověku nejen různé pocity a představy, ale zároveň ho často nenechají v klidu ani po stránce pohybové. Pokud se zamyslíme, spousta lidí si při poslechu hudby nevědomky poklepává nohou či pohupuje v bocích. V takových případech se ještě nejedná přímo o tanec, je však patrné, že hudba od své podstaty k pohybu vybízí a stává se tak jeho motivačním činitelem.

O hudebních prostředcích a jejich působení na člověka hovoří i Šmolík (1985), podle něhož v nás má hudba vyvolávat emoce – smutek, radost, nenávist, strach, napětí, nervozitu, uvolnění... Každý jedinec však vnímá dané hudební prostředky jinak. Záleží vždy na mnoha okolnostech – na věku, vzdělání, předchozích hudebních zkušenostech,

momentálním psychickém i fyzickém stavu, prostředí, ale i fantazii a schopnosti soustředění. Na základě těchto aspektů se pak vytváří i rozličné představy, asociace, duševní stavy, a tím pádem i odlišný pohybový projev. Člověk v takovém případě nenapodobuje žádné vzory, pohyb vychází z jeho nitra a stává se odrazem pocitů, jež v něm hudba vyvolala. Takový člověk improvizuje.

Emocionální funkci hudby označuje v taneční výchově za nejdůležitější také Jeřábková (1979, s. 13): *„Hudba dává základní emotivní zážitek, který přetvářímе v pohyb – napomáhá tak podstatně k tomu, aby pohyb nebyl samoúčelný, ale byl vždy vyjádřením určitého vnitřního pocitu.“* Tím se autorka rovněž dostává k hudební improvizaci, jakožto nezbytné součásti tanečního projevu. Podobný názor pak zastává i Blažíčková (2004), která hudbu nazývá obohacujícím prostředkem tance, vedoucím k tvořivé činnosti jeho interpretů.

Další význam hudby při tanci nalezneme v souvislosti s pohybem. Podle Jeřábkové (1979) zde hudba zastává hned několik funkcí - podbarvující, napomáhající, doprovodnou, ale i řídicí. Tanečníci musí vnímat hudební podněty, zaznamenávat jejich změny a umět na ně reagovat, převádět je do pohybu. Blažíčková (2004, s. 33) k tomu dodává: *„Hudba ze všech umění nejvíce a nejbezprostředněji podněcuje k pohybu, proto v taneční výchově zaujímá důležité místo a jejímu využití je třeba věnovat zvláštní pozornost.“*

Na závěr je nutné zmínit i pomocný význam hudby. Pokud má člověk k dispozici hudební doprovod, daleko snáze se mu jakýkoliv pohyb vytváří. Jak bude ukázáno dále, existují i taneční improvizace bez hudby. Nicméně, obzvlášť děti tančí mnohem lépe a přirozeněji při hudbě.

1.3.2. Hudba a dětský taneční projev

Již bylo řečeno, děti pohyb milují a aniž by je k tomu kdokoliv nabádal, samy tuto činnost vyhledávají. Hudba se pak pro ně stává skvělým pomocníkem, který jejich radostný projev významně podporuje, doplňuje a oživuje. Pokud už malé, předškolní dítě, slyší písničku, která se mu líbí, začne si ji spontánně pobrukovat, poskakuje a pobíhá v prostoru. Často přitom rozhazuje ručičkama, směje se nebo výská, z jeho výrazu rozpoznáme, jak ho skladba zaujala, jaké pocity při ní prožívá. Děje se tak zcela automaticky, hudba dětem dává impuls k pohybu, k bezprostřednímu vyjádření emocí.

Vede je k tanci, a ačkoliv by někdo mohl říci, že v takovém případě se ještě o tanec nejedná, neměl by pravdu. Dítě vnímá hudbu a snaží se vlastními pohyby, ačkoliv ještě zcela nedokonalými a často nekoordinovanými, sdělit, jak na něho působí, co v něm vyvolává. A právě tato činnost je naprosto stěžejní pro rozvoj dětské tvořivosti a improvizace v taneční výchově, která pak dále pracuje na kultivaci dětského pohybu a dalších pohybových návyků.

Pohyb spojený s hudbou přináší dětem potěšení, líbivé pocity, uspokojení. Berdychová (1973) navíc uvádí, že i únava se při takové činnosti dostavuje později. Autorka dále zdůrazňuje, že v TPV pomáhá hudba nejen k osobitému pohybovému projevu dětí, ale že důležitý význam mají i její hudební prostředky. Změny tempa, zpomalování, zrychlování, výškový průběh melodie a rytmu, to vše musí děti vnímat a svými pohyby na ně reagovat. Hudba tak vede žáky k citlivosti a soustředěnosti, nezbytným pro zdárný psychický vývoj každého jedince.

1.3.3. Rytmická stránka hudby

Za nevýznamnější hudební prostředek v taneční výchově dětí bývá považován rytmus, který Šmolík (1985, s. 190) popisuje jako *„uspořádání pohybu nebo zvuku v čase podle určitého řádu“*. Pokud je rytmus v hudební skladbě zřetelný a jednoduchý, žáci ho okamžitě identifikují a začnou svými pohyby vyjadřovat. Jeho pravidelnost jim dává větší jistotu a odvahu v pohybu, což potvrzuje i Knopová (1993, s. 6): *„Rytmus činí pohyb srozumitelným, přehledným a zajímavým.“*

Rytmus však nemusí být jenom nutně součástí hudby, kterou děti při tanci poslouchají. Učitel ho může svým žákům zprostředkovat i jinou cestou – vlastním vyťukáváním, vytleskáváním, podupáváním, a to za použití různých hudebních nástrojů i částí vlastního těla. Děti se v takovém případě plně soustředí pouze na rytmické změny, které průběžně nastávají a své pohyby jim musí přizpůsobit. Zároveň se pak v praxi stává, že děti samy cítí potřebu společně s pedagogem rytmus vytvářet. Opakují ho po něm a často mají potřebu vymýšlet a svým tělem ztvárňovat rytmus nový. Tím se u nich opět objevuje tvořivá činnost, snaha vymýšlet něco svého, vlastního.

Rytmická cvičení by měla být samozřejmou součástí hodin taneční výchovy, neboť vedou děti nejen k lepší identifikaci hudby, čímž jim usnadňují a zpřesňují

pohybový projev, ale blahodárně působí i na jejich citovou stránku, pozornost a rozvoj tvořivosti.

1.3.4. Hudební doprovod

Jak již bylo několikrát zmíněno, hudba má na pohybový projev člověka velký vliv. Důležitým aspektem taneční výchovy se proto stává i samotná kvalita hudebního doprovodu. Jeřábková (1979, s. 12) uvádí: *„Má-li taneční výchova přinášet dobré výsledky, musí být i hudební složka dobrá.“* Kröschlová (1975, s. 104) doplňuje: *„Především v začátcích výuky, kdy si žáci mají vypěstovat přesný pohybový tvar, je nutné, aby hudební protějšek byl jednoznačně výstižný.“*

V hodinách TPV využívají učitelé podle dostupných možností různých hudebních doprovodů. Někteří mají k dispozici hudebníka, poskytujícího živou hudbu, jiní pracují s hudbou reprodukovanou nebo uplatňují vlastní zpěv, hru na klavír či jiný hudební nástroj. O kladech a záporech uvedených způsobů doprovodů hodin TPV bude ještě řeč v souvislosti s jejich vztahem k rozvoji tvořivosti a taneční improvizace dětí, neboť podle Švandové (2009, s. 6), *„Úloha hudebního doprovodu roste zejména při tanečních hrách s motivací a při taneční improvizaci.“*

1.3.5. Tanec bez hudby

Navzdory těsnému vztahu hudby a tance, není hudební doprovod vždy podmínkou. Existují dokonce odvětví tanečního umění, která v některých případech hudbu zcela opomíjí. Kurková (1987, s. 8) upřesňuje, že: *„Taneční pohyb nemusí být vždy doprovázen hudbou. Může se rozvíjet v úplném tichu nebo třeba v souvislosti s mluveným slovem. Ale i tehdy jím prostupuje určité členění času, tedy rytmus, a kromě toho také stálé zdvihy a klesání, zesilování napětí a uvolnění až uklidnění, všechno to, co je vlastní i hudbě.“*

Pokud člověk tančí bez hudby, je kladen daleko větší nárok na jeho soustředění a schopnost sdělení vnitřního prožitku. Diváci se při takovém představení soustředí mnohem více na každý tanečníkův pohyb, celkový výraz a emoce, pomocí nichž s nimi komunikuje nebo vypráví nějaký příběh. Zároveň se takový projev stává mnohem hlubším, působivějším a opravdovějším.

V taneční výchově má tanec bez hudby rovněž své místo, nicméně samotné vyjadřování je pro žáky zpočátku velmi obtížné. Děti nejsou zvyklé na takto spontánní projev a ani sebevětší motivace jim příliš nepomůže. **Potřebují hudební podporu**, která by rozvíjela jejich city a pomohla k osobitému pohybovému projevu. Z tohoto důvodu se k tanci bez hudby musí žáci pomocí učitele postupně dopracovat.

Hudba a tanec spolu úzce souvisí, ovlivňují se navzájem a bylo by nesprávné je od sebe striktně oddělovat. V taneční výchově zastává hudba hned několik důležitých funkcí. Svým charakterem podněcuje k pohybu, doprovází ho a často i řídí. Po emocionální stránce probouzí citové hodnoty člověka a vede ho k zcela samostatnému tvořivému tanečnímu projevu, k improvizaci. Pro děti se hudba stává významným impulsem k pohybu, sebevyjádření. Zároveň jim přináší radost a napomáhá k tvořivé činnosti, soustředění a rozvoji psychiky. Jako nejdůležitější složka hudby je pak chápán **rytmus** vedoucí k zlepšení pozornosti a **zpřesňování pohybového vyjádření.** Na taneční projev dětí má velký vliv i **kvalita hudebního doprovodu**, kde učitel vybírá mezi hudbou živou a reprodukovanou. Tančit však lze také bez hudby. Takový projev je velmi tvořivý a osobitý, významně rozvíjí improvizační schopnosti a má pozitivní vliv na celkový rozvoj osobnosti, pro malé děti je ale zpočátku dosti obtížný.

2. TPV jako vzdělávací předmět

Ve výchovně vzdělávacím procesu je kladen největší důraz na celkový harmonický rozvoj každého jedince. K naplňování daného úkolu dochází při školním vyučování různými způsoby a různou měrou. Taneční a pohybová výchova, jak už bylo naznačeno v předchozí kapitole, v sobě ukrývá celý soubor možností vedoucích k tomuto cíli a stává se tak ideálním prostředkem k formování osobnosti dítěte.

V rámci této kapitoly se proto zaměříme na pojetí TPV jako doplňujícího vzdělávacího oboru v dnešní době (krátce však nahlédneme i na jeho význam a chápání ve 20. stol.), jeho začlenění v Rámcovém vzdělávacím programu (dále jen RVP), charakteristiku, obsah a cíle učiva s ohledem na první stupeň ZŠ. Uvedeme si školy, na

kterých u nás v současné době výuka TPV probíhá a v závěru pak přiblížíme stavbu ideální vyučovací hodiny a jejích částí.

2.1 Dřívější pojetí TPV

TPV byla do RVP zařazena teprve nedávno a v České republice existuje zatím jen několik málo škol, ve kterých je tento předmět pravidelně vyučován. Nicméně s taneční výchovou či hudebně pohybovou výchovou jsme se mohli ve školní praxi setkávat již v průběhu 20. století. Berdychová (1973) uvádí rok 1911 jako první, kdy se základy a některé z principů daného oboru začínají objevovat ve školních osnovách tělesné výchovy. Celý koncept je v té době zastupován především dvěma konkrétními disciplínami – rytmickou gymnastikou a tancem.

Zaměření a obsah taneční výchovy v minulém pojetí zcela nekorespondovaly s jejím současným konceptem a neustále se průběžně obměňovaly. Pokud se však zaměříme na některé z cílů a argumentů o důležitosti zařazení tohoto předmětu do vzdělávacího procesu dětí, nalezneme spoustu společných znaků zdůrazňujících především pozitivní vliv na harmonický vývoj jedince.

Berdychová (1973) vidí jako hlavní úkol hudebně pohybové výchovy koordinovaný pohybový projev v souladu s hudbou, kultivaci kinestetického a hudebního cítění, společně s rozvojem výrazových možností, etické a estetické stránky dítěte. Oproti tomu Jeřábková (1979) zdůrazňuje radost z pohybu spojeného s určitým hudebním zážitkem, rozvoj tvůrčích schopností, vnitřní citlivosti a představivosti. Tanec chápe jako výraz prožitku. Knopová (1993) poukazuje na rytmickou, pohybovou, taneční a uměleckou složku taneční výchovy, dále pak na spojitost pohybového projevu se stránkou emoční a jejich nezastupitelnou roli při celkovém vývoji osobnosti. Blažíčková (2004, s. 13) doplňuje již výše zmíněné funkce taneční výchovy o její vliv na rozvoj myšlení, schopnost vnímání, rozhodování se a vyjadřování a shrnuje: *„Taneční umění je svou podstatou ideální pro výchovu, protože spojuje k jednotnému projevu všechny složky lidské podstaty. Chápeme-li osobnost jako komplex tělesných,*

citových, rozumových a duchovních sil, víme, jaké místo zaujímá tanec pro její plné rozvinutí.“

Vidíme, že taneční výchova není ve školním prostředí úplnou novinkou, nýbrž byla do vyučovacího procesu různou měrou a v rozličných formách začleňována již v minulém století. Hlavní funkce a cíle tohoto oboru mají mnoho společného se současným pojetí TPV, na jejíž charakteristiku jsou podrobněji zaměřeny následující části této kapitoly.

2.2 Začlenění TPV do RVP

Již od roku 2006 pracoval Výzkumný ústav pedagogický Praha společně s týmem pedagogů a tanečníků, pod vedením Evy Blažíčkové (zakladatelky a ředitelky Konzervatoře Duncan centre v Praze), na projektu zvaném „Tanec školám“. Cílem bylo vytvořit koncepci nového předmětu zaměřeného na přirozený tanečně pohybový rozvoj žáků, jejich tvůrčí schopnost a sebevyjádření směřující k harmonickému vývoji osobnosti. Po svém dokončení a experimentální zkoušce na několika základních pražských školách byl pak dne 30. 7. 2010, s účinností k 1. 9. 2010, do Rámcového vzdělávacího programu základního vzdělávání vložen doplňující vzdělávací obor s názvem „Taneční a pohybová výchova“. (Vize tance, 2010)

TPV spadá v RVP do vzdělávací oblasti „Umění a kultura“, a školy tím dostávají možnost obohatit vzdělávací obsah základního vzdělávání v této sféře. Začlenění TPV do školního vzdělávacího programu je vždy závislé na vedení školy. Ředitel rovněž rozhoduje o časové dotaci (minimálně však 1 hodina týdně) a zda bude předmět vyučován jako povinný, volitelný, integrovaný, nebo nepovinný. (RVP ZV, 2010)

2.3 Charakteristika TPV jako vzdělávacího oboru

(RVP ZV, 2010)

Mnohé ze znaků, funkcí a úkolů taneční a pohybové výchovy, které jsou popsány v RVP, byly již v této práci uvedeny. Jejich charakteristika vychází z vlastního pojetí tance jako nejpřirozenějšího pohybu člověka a všechna další specifika daného oboru směřují k formování osobnosti dítěte, jeho správnému duševnímu a fyzickému vývoji.

V RVP je tanec definován jako tvůrčí umělecká činnost, kterou může vykonávat každý jedinec. Vychází totiž z pohybu, činnosti bezprostředně vlastní všem žákům. Fyzická aktivita, zaměřená především na správné držení těla a zvyšující celou jeho pohyblivost, jednoznačně prospívá zdraví dětí. Na nikoho přitom neklade požadavky po dokonalém zvládnutí techniky kroků, rychlosti nebo zapamatování náročných tanečních sestav, čímž se stává **ideální možností pro uplatnění i nejméně nadaných žáků.**

TPV by měla být především výchovou tvůrčí, při níž je prostřednictvím tance rozvíjena dětská kreativita. Není tak důležitý výsledek procesu, ale hlavní pozornost zůstává věnována samotnému průběhu, kdy žáci objevují možnosti svého těla, pracují s vlastní představivostí a fantazií, improvizují a neverbálně se spontánně vyjadřují. Přitom jsou rozvíjeny jejich city, emoce, stávají se citlivější a uvědomělejší nejen ke svému okolí, ale i k sobě samým. Toto sebepoznávání je považováno za důležitou součást výchovně vzdělávacího procesu, neboť nutí žáky přemýšlet, chtít a jednat, odkrývá jim často netušené možnosti a podněcuje je tak k jejich dalšímu zkoumání, k aktivní práci při výuce. Žáci se stávají **celkově sebevědomější, samostatnější, ale zároveň se učí spolupráci, naslouchání, a tím i větší soustředěnosti.**

Z charakteristiky tohoto oboru můžeme vidět, že přispívá nejen k dosahování cílů základního vzdělávání, ale zároveň utváří a rozvíjí jeho mnohé klíčové kompetence. Hlavní pozornost je přitom věnována zajištění správného fyzického i duševního vývoje, především díky rozvoji tvůrčí činnosti žáků, složky pro výchovně vzdělávací proces zcela nepostradatelné, směřující společně s ostatními specifiky TPV k harmonické osobnosti jedince.

Pro celou TPV jsou pak společné čtyři zásadní činnosti, které jí v nejrůznějších formách prostupují: „Objevování svého místa“, kdy u žáků dochází k uvědomění si vlastního těla, jeho pohybu v prostoru a sounáležitosti s okolím; „Rozvíjení inteligence těla“, při níž děti sledují vlastní pohybové možnosti a záměrně, avšak přirozenou cestou, je rozvíjí; „Původnost/originalita“, která dává každému jedinci příležitost vlastního vyjádření, tvořivosti; a „Vytváření společenství“, kde je u žáků podporován pocit sounáležitosti a vzájemné sociální interakce.

TPV je pojímána jako vzdělávací obor pro žáky 1. i 2. stupně ZŠ. Učivo na sebe navazuje a vždy vychází z již získaných a osvojených schopností a dovedností z předchozích ročníků. Proto je důležité a pro žáky i učitele mnohem snazší, začínat s výukou tohoto oboru hned od 1. tříd.

Pro ilustraci provázanosti a vzájemné návaznosti cílů učiva pouze v rámci 1. stupně ZŠ si nyní uvedeme očekávané výstupy jak jeho 1., tak i 2. období.

Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru

1. stupeň

Očekávané výstupy – 1. období

žák

- *rozumí základním pravidlům správného držení těla ve smyslu statickém i kinetickém*
- *vnímá a prožívá základní prostorové pojmy a půdorysné dráhy pohybu*
- *rozlišuje základní dynamické stupně pohybu*
- *rozlišuje základní členění času – vědomě používá různá tempa včetně zrychlování a zpomalování, pracuje s pauzou*
- *zvládá základní druhy kroků pro pohyb z místa a dokáže je správně používat*
- *navazuje pozitivní partnerské vztahy v malé skupině*
- *aktivně vnímá hudební doprovod, reaguje na změny tempa, rytmu, tělem vyjádří hudební melodii, vnímá a vyjadřuje hudební frázování*
- *je schopen jednoduché krátké pohybové improvizace vedené pohybovým, hudebním nebo tematickým zadáním*
- *přijímá a respektuje pravidla her*
- *zvládá základní prvky obratnosti*

Očekávané výstupy – 2. období

žák

- *vědomě přenáší pravidla správného držení těla do běžného života*
- *uplatňuje správné návyky používání svého těla, rozumí pojmu přirozený (správný, zdravý) pohyb*
- *vnímá a v pohybu aplikuje základní prostorové vztahy*
- *rozlišuje a vědomě používá základní dynamické stupně pohybu*
- *vnímá a vyjádří pohybem dvoudobost, třídobost a čtyřdobost*
- *slyší a vyjadřuje pohybem jednoduché rytmické modely*
- *přijme a respektuje řád hudebního frázování*
- *navazuje vzájemné pozitivní vztahy i ve větších celcích a skupinách*
- *improvizuje na jednoduché náměty podpořené hudebním doprovodem*

(RVP ZV, 2010, s. 97 - 98)

2.4 Učivo TPV

(RVP ZV, 2010)

Učivo TPV pro 1. stupeň ZŠ je v RVP rozděleno do sedmi okruhů: *Pohybová průprava, Prostorové cítění, Vzájemné vztahy, Pohyb s předmětem, Pohybové a taneční hry, Hudba a tanec, Improvizace.*

Pohybová průprava napomáhá žákům k správnému držení těla, zvyšuje kloubní pohyblivost, zpevňuje svalstvo a celkově přispívá k fyzickému zdraví.

V rámci *Prostorového cítění* se žáci učí vnímat prostorové vztahy, prostor jako celek a sebe coby jeho součást, orientovat se při pohybu po základních půdorysných i prostorových drahách.

Vzájemné vztahy jsou vnímány jako vztahy mezi jednotlivci v různě početných skupinách. Spadají sem vztahy vyvážené, založené na spolupráci, ale i dominantní a subdominantní, kdy je kladen důraz na důvěru, respekt, toleranci a porozumění. Žáci se učí neverbální komunikací vzájemné pomoci, lépe se poznávají, upevňují se přátelské vztahy.

Pohyb s předmětem nabízí možnost práce s náčiním jako jsou míče, švihadla, obruče apod., při čemž se žáci nejen učí samotné manipulaci s danými předměty, ale jejich pohyb se stává kontrolovanější a přirozenější.

Pohybové a taneční hry představují jednu z nejoblíbenějších činností žáků, při níž se propojuje všechno učivo TPV. Tyto aktivity přispívají k zlepšování vzájemných vztahů, rozvíjejí prostorové a hudební cítění, zábavnou formou, často i s využitím práce s předměty, vedou k fyzické aktivitě a podporují tvořivost a improvizační schopnost každého jedince.

Hudba a tanec pak tvoří zásadní učivo obsažené ve většině činností TPV dohromady. Děti vnímají hudbu a všechny její hudební prostředky, které je podněcují k bezprostřednímu pohybovému vyjádření.

Improvizace a s ní spojená tvůrčí činnost, o jejichž významu a uplatnění bude dopodrobna řeč v následujících kapitolách, dávají žákům příležitost k svobodné a zcela spontánní práci s tanečním či hudebním motivem, k sebevyjádření a originalitě.

Z uvedeného učiva TPV pro 1. stupeň ZŠ lze vyčíst, o jak obsahově široký obor se jedná a kolik hodnot do výchovně vzdělávacího procesu přináší. Prostřednictvím tance se žáci učí spontánnímu pohybovému projevu pozitivně působícímu na jejich fyzické i duševní zdraví, čímž dochází k formování všestranně rozvinuté osobnosti každého z nich.

2.5 Podmínky pro výuku TPV

(RVP ZV, 2010)

O zařazení TPV do ŠVP školy rozhoduje její ředitel. Ten však musí vycházet z určitých předpokladů nutných pro realizaci vyučování daného oboru. První takovou podmínkou je kvalifikovaný a zcela kompetentní pedagog taneční výchovy. V současné době však pedagogické fakulty svým studentům vzdělávání se specializací v TPV nenabízejí. Na školách proto ve většině případů působí absolventi tanečních konzervatoří nebo Hudební akademie muzických umění (HAMU). MŠMT v současné době chystá tyto vzdělávací programy na podporu zavádění TPV do škol:

- *„osmihodinový pracovní seminář Taneční a pohybová výchova v základní škole;*

- *osmdesátihodinový semestrální cyklus Vzdělávání učitelů tanečního oboru v základních a uměleckých školách;*
- *studijní program Učitel taneční a pohybové výchovy v základní škole v rozsahu sto dvacet pět hodin.“* (Národní institut pro další vzdělávání, 2011)

Dalším předpokladem pro výuku předmětu se pak stává dostatečně velký a pro tanečně pohybové aktivity vhodný prostor, vybavený nezbytnými pomůckami (švihadla, míče, tyče,...), případně klavírem. Výuka TPV se může odehrávat i v tělocvičně. Nicméně, pro efektivnější práci je doporučován prostor útulnější a pro žáky důvěrnější, s dobrou akustikou a bez rušivých elementů, jaké představuje např. tělocvičné nářadí.

2.6 TPV v základních školách

Jak již bylo uvedeno dříve, počínaje 1. zářím 2010 se stala TPV součástí školních vzdělávacích programů hned několika základních škol po celé České republice. Jmenovitě se jednalo o tyto ZŠ:
ZŠ Lyčkovo nám. 6, Praha 8
ZŠ Havlíčkovo nám. 10, Praha 3
ZŠ V Zahrádkách 48, Praha 3
ZŠ Praha – Slivenec, Praha 5
ZŠ Chmelnice, Praha 3
ZŠ Školní, Praha 4
ZŠ Všenory
ZŠ Na Ostrově 4, Jaroměř
ZŠ Jablonec nad Nisou - Kokonín
ZŠ Karlovy Vary
(Vize tance, 2010)

Na většině těchto škol byla TPV zavedena jako předmět volitelný či nepovinný s hodinovou týdenní dotací (ale např. ZŠ Karlovy Vary vymezila pro žáky 1. stupně 2 hod. týdně). Některé školy, jako např. ZŠ Praha – Slivenec, začaly s výukou tohoto

doplňujícího vzdělávacího oboru od 1. tříd. Jiné školy, mezi nimi např. ZŠ V Zahrádkách (Praha) se zaměřily na realizaci TPV pouze ve vyšších ročnících (zde konkrétně ve 3. – 5. třídách).

Na kolika základních školách v České republice probíhá výuka TPV k dnešnímu dni nelze přímo uvést, neboť přesné informace nejsou nikde vedeny. Zájem o tento obor však postupně vzrůstá, čehož byla dokladem široká účast ředitelů a učitelů ZŠ, ZUŠ a konzervatoří, zástupců pedagogických fakult, odborných a profesních asociací ve vzdělávání a další odborné veřejnosti na konferenci „Taneční a pohybová výchova v základní škole“, konané dne 15. 6. 2011. Konference proběhla v prostorách MŠMT a pořádal ji Národní institut pro další vzdělávání (NIDV) ve spolupráci s Konzervatoří Duncan Centre, Základní školou v Praze-Slivenci, Katedrou tance Hudební a taneční fakulty AMU v Praze a Národním informačním a poradenským střediskem pro kulturu (NIPOS). (Národní institut pro další vzdělávání, 2011)

Nicméně pozornost musí být nadále věnována zajištění informovanosti i nepedagogické veřejnosti, rodičům a samotným žákům. Jistě by bylo velmi příhodné, aby samy školy, na nichž se výuka TPV pravidelně koná, prostřednictvím svých internetových stránek tyto informace zprostředkovávaly a průběžně aktualizovaly. V současné době se totiž z webových stránek škol o TPV příliš nedozvíme. Ve většině případů je název tohoto oboru pouze zařazen mezi ostatními předměty ŠVP. Výjimku tvoří ZŠ Praha – Slivenec, která uvádí přehlednou charakteristiku předmětu (obsahové vymezení, časové a organizační vymezení, výchovné a vzdělávací strategie pro rozvíjení klíčových kompetencí žáků) a vzdělávací obsah (Základní a mateřská škola – Slivenec, 2009). ZŠ Brno, Vedlejší 10 popisuje zaměření a funkce TPV s důrazem na spontánní a přirozené vyjadřování se pohybem, rovněž ale zmiňuje propojenost tohoto oboru se základy tance společenského (Základní škola Brno, Vedlejší 10, 2008). ZŠ V zahrádkách (Praha) věnuje TPV na svých stránkách rovněž určité místo, kde poukazuje hlavně na rozvoj kreativity a celkové osobnosti žáků. Na druhou stranu však uvádí, že TPV je zaměřena na současný tanec a činohru, což se s vymezením daného oboru v RVP příliš neslučuje. (ZŠ Jarov, 2010)

TPV má vyhlídky stát se součástí vyučovacího procesu na stále více základních školách. O jejím zařazení do ŠVP rozhoduje vždy vedení školy, pro něž může být

impulsem k zavedení daného předmětu i zájem rodičů či samotných žáků. Je proto nutné, aby školy, které již s výukou tohoto oboru zkušenosti mají, sdílely své poznatky a poskytovaly informace ať už prostřednictvím svých webových stránek nebo jinými způsoby ostatní pedagogické i nepedagogické veřejnosti. Jedině tímto způsobem se TPV dostane do stále širšího povědomí lidí a bude mít možnost se nadále rozšiřovat a zkvalitňovat.

2.7 Stavba vyučovací hodiny TPV

Každá hodina TPV by měla být vnímána jako jeden komplexní celek s jasně vymezeným začátkem a koncem, při němž si pedagog stanoví cíl a ten poté s dětmi naplňuje. Činnosti a aktivity, které žáci vykonávají, by na sebe měly přirozeně navazovat, v žádném případě se nesmí jednat o pouhý sled nahodilých cvičení. Žáci musí celý blok chápat a prožít jako uzavřený zážitek, čímž je u nich dosahováno nejen větší motivace a nadšení pro práci, ale i koncentrace a senzitivity.

Délka vyučovací hodiny TPV bývá v základních školách zpravidla 45 minut. Blažíčková (2004, s. 14) však uvádí, že: *„Vyhovující pro většinu věkových kategorií skupin je lekce dlouhá 90 min., tedy dvě vyučovací hodiny. Pro předškolní děti je ideální doba 45-60 min.“* Délka lekce ale žádným způsobem neovlivňuje její stavbu. Každá hodina TPV by se totiž měla skládat ze čtyř základních částí: úvodní, průpravné, hlavní a závěrečné, jejichž funkce a zaměření jsou přesně vytyčené.

2.7.1 Úvodní část

Úvodní část hodiny TPV má motivační charakter. Úkolem učitele je naladit žáky na nastávající činnost, probudit u nich zájem a zajistit jejich soustředění. Blažíčková (2004) upozorňuje, že ačkoliv je této části na začátku věnováno pouze pár minut, nikdy nesmí být vynechána, neboť se jedná o důležitý moment navozující přeladění organismu a koncentraci dětí.

Motivace žáků může v TPV probíhat různými způsoby. Blažíčková (2004) uvádí komunikaci s učitelem nebo mezi dětmi navzájem, Švandová (2009) a Jeřábková (1979)

zmiňují i aktivaci žáků díky prokrvení svalstva v rámci různých skoků, poskoků či běhu.

2.7.2. Průpravná část

Jak už samotný název napovídá, obsahem této části hodiny jsou především různá průpravná cvičení zaměřená na procvičení celého těla, protažení a posílení svalů, zvětšení kloubní pohyblivosti, obratnosti. Zvláštní pozornost je pak věnována správnému držení těla. Díky těmto cvičením se žák učí vnímat vlastní pohybové možnosti a v rámci jejich hledání a realizace tak vlastně improvizuje, tvoří. Zároveň u něj dochází k upevňování správných návyků v řízení jednotlivých částí těla, jejich přirozenému používání. Zlepšuje se zdravý fyzický vývoj jedince. (Blažíčková, 2004; Šimková – Šeflová, 1988) Kulhánková (2000, s. 12) dodává: *„Jen správně prováděný pohyb skutečně posiluje tělesnou i duševní složku dítěte, a tím rozvíjí celou osobnost.“*

2.7.3 Hlavní část

V hlavní části hodiny žáci vycházejí z poznatků osvojených během předcházejících průpravných činností. Hlavním úkolem se podle Blažíčkové (2004, s. 16) stává: *„...hledání, objevování a zprostředkování zážitků z vnímání prostoru, dynamiky pohybu, hudby, vzájemné neverbální komunikace.“* Cíl, který si učitel pro danou lekci vytyčil, by zde měl být naplněn. Jedná se zároveň o část hodiny nejvíce zaměřenou na rozvoj improvizace a tvořivosti dětí.

2.7.4 Závěrečná část

Společně s úvodní částí tvoří závěrečná část nejkratší úsek z celé hodiny TPV, avšak neméně podstatnou. Zde totiž dochází k celkovému završení všech činností, zhodnocení práce, uvědomění si dosažených cílů. (Blažíčková, 2004) Důležitou součást tvoří zklidnění organismu, protažení celého těla, relaxace.

Přestože každý pedagog pojímá hodinu TPV lehce odlišným způsobem, vybírá obsahově různá témata činností a zprostředkovává svým žákům trochu jiné pohybové zážitky, základní stavba hodiny včetně respektování jejích funkcí by měla být vždy dodržena. Primární části, na které je TPV rozčleněna, představují: úvodní, průpravná,

hlavní a závěrečná část. Činnosti a aktivity na sebe smysluplně navazují a žáci je musí vnímat jako jeden komplexní zážitek. Jedině tak může docházet k naplňování klíčových kompetencí a celkovému rozvoji jedince.

3. Improvizace v TPV

TPV zaujímá ve výchovně vzdělávacím procesu žáků významné místo. Svým pojetím a zaměřením na všechny složky lidské podstaty vytváří ideální podmínky pro rozvoj klíčových kompetencí všech žáků. Stává se tak nejen významným obohacením školního vyučování, přispívajícím k úspěšnému dosahování cílů základního vzdělávání, ale svým působením vede k formování harmonicky rozvinuté osobnosti každého jedince.

Rovnováha fyzického a duševního rozvoje je pro žáky v TPV zajišťována celkovým chápáním a konceptem tohoto oboru, zakotvenými především v obsahu učiva, v RVP rozčleněném pro 1. stupeň ZŠ do již dříve uvedených sedmi okruhů (Pohybová průprava, Prostorové cítění, Vzájemné vztahy, Pohyb s předmětem, Pohybové a taneční hry, Hudba a tanec, Improvizace). Tyto oblasti spolu úzce souvisejí a často se v rámci jednotlivých částí hodiny vzájemně prolínají.

V souladu s významem TPV pro rozvoj kreativity, sebevyjádření a spontaneity dětí, a její závažností v edukačním procesu pro rozvoj myšlení, považuji osobně za jednu z nejdůležitějších složek TPV improvizaci. Spolu s tvořivostí se podle mého názoru jedná o zcela klíčové prvky zásadním způsobem ovlivňující a utvářející osobnost každého dítěte. V následujících kapitolách se proto blíže seznámíme s charakteristikou obou těchto složek, jejich zastoupením v hodinách TPV a přínosem pro žáky.

3.1 Vymezení taneční improvizace

Za improvizaci se obecně považuje především schopnost okamžité reakce v situacích, které vzniknou zcela nečekaně. Člověk se na ně nemá možnost připravit a musí nějakým způsobem jednat, uchopit problém a vypořádat se s ním. Improvizovat znamená hledat řešení, jednat tady a teď, být pohotový, vnímavý, uplatnit své tvůrčí schopnosti. *„Improvizujeme ve chvíli, kdy nevíme, co přijde dál, improvizujeme, když mysli dovolíme vymanit se z běhu všedností, abychom zkoumali, co leží na samém okraji, nebo i za hranicemi našeho myšlení, vidění a vědění.“* (Blažíčková, 2004, s. 43)

Taneční improvizace v sobě všechny tyto základní charakteristiky propojuje a staví na nich. V TPV představuje společně s tvořivostí, která je její součástí, jednu z jejích nejdůležitějších složek vedoucích k harmonicky rozvinuté osobnosti jedince. Její definici ale zcela přesně vymezit nelze, neboť se jedná o schopnost, která může být vzhledem k věku a zkušenostem dětí v jednotlivých situacích chápána a pojímána různými způsoby. Nicméně, všechna její pojetí staví na osobitém pohybovém projevu žáka, který se tímto způsobem snaží vyjádřit, co v danou chvíli prožívá, bez jakéhokoliv napodobování vzorů. L. Švandová (2009, s. 18) uvádí: *„Všude tam, kde děti tvoří pohyb z vnitřního souznění s motivací, z hlubokého prožitku dané představy či hudební předlohy, můžeme mluvit o improvizaci a tvorbě.“* J. Šimková – V. Šeflová (1988, s. 1) k tomu dodávají: *„Děti musí být vedeny k tomu, aby každý prožitý projev vyjadřoval jejich osobnost, city a myšlenky, ať již byly vyvolány hudebním podnětem, slovem, písní nebo vyplynuly z jejich vlastního vnitřního rytmu.“* Jeřábková (1979) pak vidí taneční improvizaci jako prostředek k vytváření nových hodnot pohybem, vycházejícím z nějakého hudebního podnětu. Zároveň zdůrazňuje, že se musí jednat vždy o projev zcela instinktivní, spontánní, prováděný s radostí.

V RVP je improvizace v TPV pro žáky 1. stupně ZŠ pojímána v rámci průpravných cvičení, dále jako improvizace s námětem a improvizace jako svět absolutní svobody. Vidíme tedy, že tato složka TPV netvoří pouhý úsek vyučovací hodiny, ale prolíná se většinou činností, které žáci vykonávají.

3.2 Význam taneční improvizace

Již mnohokrát bylo řečeno, že TPV vychází z přirozeného pohybového projevu. Děti jsou v takovém pohybu od narození. Pohyb jim dává možnost poznávat své tělo, reagovat jím na podněty z okolí, prozkoumávat prostředí, ve kterém se ocitají. Lezou, poskakují, když mají radost, choulí se do klubíčka, pokud jsou smutné, svými grimasami a gestikulací dávají najevo, zda se jim něco líbí nebo ne, z jejich pohybů a výrazu lehce poznáme, jakou mají náladu, co právě uvnitř prožívají. Dětský svět je plný hledání a objevování, setkávání se s novými situacemi, na které je potřeba reagovat. Děti přitom jednají spontánně, jejich pohybové vyjádření je bezprostřední, zcela osobité a pravdivé. Dochází tak u nich automaticky k rozvoji kreativity, tvůrčích schopností. Děti přirozeně improvizují.

S nástupem dětí do školy se však tato bezprostřednost pohybového vyjadřování částečně utlumuje. Žáci náhle tráví mnohem více času sezením v lavicích, musí poslouchat učitele a dodržovat zásady, na které dřív nebyly zvyklé. Logicky u nich proto dochází k potlačování některých pohybových reakcí, které pro ně předtím byly běžnou součástí jejich projevu. TPV se proto stává ideální příležitostí k rozvoji improvizačních a tvůrčích schopností, jejichž role je ve výchovně vzdělávacím procesu dětí nezastupitelná.

Taneční improvizace dává žákům především možnost sebevyjádření, kdy hledají cestu, jak svými pohyby sdělit vlastní pocity, emoce, nálady. Dochází díky tomu k jejich lepšímu sebepoznání a seberealizaci. (Berdychová, 1973) Švandová (2009) spatřuje hlavní přínos této složky TPV v rozvoji tvořivých sil dítěte, a tím i jeho myšlení. Blažíčková (2004) pak zdůrazňuje, že při taneční improvizaci dochází u dítěte k celkovému zklidnění a rozvoji koncentrace. Žák se musí plně soustředit na vnější podněty a vnitřně je zpracovat. Stává se tak celkově vnímavější ke svému okolí a citlivější vůči sobě samému. Proniká přitom do svého podvědomí, vlastních zkušeností, představ, pocitů a myšlenek. Význam a využití taneční improvizace shrnuje autorka celkem do šesti bodů:

- *„osvojování pohybových principů,*
- *obohacování fantazie,*

– *rozvíjení tvůrčího potenciálu,*

– *zkoumání individuálních možností a experimentování s nimi,*

– *objevování inspiračních momentů k tvorbě,*

– *hledání osobitého pohybového slovníku.“* (Blažíčková, 2004, s. 44)

J. Jeřábková vyzdvihá důležitost taneční improvizace tvrzením, že se jedná o nezbytnou součást osobnostního rozvoje každého dítěte. (Jeřábková, 1979)

3.3 Postupný rozvoj taneční improvizace u dětí

Taneční improvizace u dětí nevznikne sama, impuls k ní vždy dává učitel. Pokud chceme, aby byla tato činnosti úspěšná a měla v rámci edukačního procesu skutečný význam pro celkový rozvoj žáků, musí být rozvíjena postupně a systematicky. Může přitom nabývat, jak již bylo uvedeno dříve, více podob. Vše se odvíjí od věku a zkušeností dětí, důležitou roli pak hraje již zmíněný pedagog TPV.

Kurková (1981) vidí jako ideální řešení začít s taneční improvizací již v předškolním období, od tří nebo čtyř let, neboť děti už mají dobře rozvinutou fantazii a představivost. Berdychová (1973) souhlasí a zdůrazňuje, že děti v tomto věku ještě nemají takové zábrany, nebojují se studem a pohybové vyjádření je pro ně velmi přirozená činnost. Zároveň však autorka dodává, že učitel by měl k taneční improvizaci přistoupit až v momentě, kdy si je jistý, že jsou již děti schopné estetického zážitku a vnitřního prožitku. Knopová (1993, s. 42) upřesňuje: *„K improvizaci může dojít teprve tehdy, když má dítě určité zkušenosti, když teoretické poznatky dovede spojit s praktickými dovednostmi*.“ Zde se opět ukazuje důležitost přístupu a vedení pedagoga, mající na rozvoj této schopnosti u dětí zcela zásadní vliv.

V první fázi, když se žáci s taneční improvizací setkávají poprvé, se ještě nejedná o improvizaci úplnou, ale spíše o hravou taneční činnost. Dětem je zadán nějaký úkol, který při hudbě svými pohyby ztvárňují a uplatňují tak své tvůrčí nápady, neustále jsou však přitom usměrňovány a vedeny učitelem. (Jeřábková, 1979) Ze zkušeností pedagogů TPV se dozvídáme, že úplné počátky taneční improvizace bývají ještě ve velké míře spojovány s imitací. Děti potřebují vzory, které nejprve napodobují.

Učitel by měl ale vždy ukázat více příkladů a zdůraznit, že řešení existuje mnoho. Žáci si tak postupně začnou sami hledat nové možnosti a způsoby ztvárnění. Nejvýznamnějším prostředkem vedoucím na začátku k úspěšné improvizaci je volba vhodné motivace, o níž bude ještě podrobněji řeč v následují podkapitole.

Pokud již žáci zvládají jednoduché improvizační činnosti v rámci tanečních her dobře, přistupuje učitel k postupnému rozvoji jejich pohybových dovedností, vnímání sebe ve vztahu k ostatním a prostoru, prohlubuje jejich vztah k hudbě a jejím výrazovým prostředkům. Hravý projev se tak pozvolna proměňuje ve skutečnou taneční improvizaci. (Jeřábková, 1979) Často se pak stává, že vlastní iniciativu začnou přebírat sami žáci. Podnět k tvořivé činnosti pro ně představuje hudba, příběh nebo povídání s učitelem. Žáci si už ale vytváří představy vlastní, individuálně je uchopují a tanečně ztvárňují. Pedagog zde přebírá roli pozorovatele, jehož úkolem zůstává hlídat opravdovost a originalitu dětského tanečního projevu, ne však opravovat samotné pojetí.

Jak vidíme, taneční improvizace musí být u dětí rozvíjena postupně, nejlépe už od předškolního období. Zařazení TPV do výuky od 1. ročníku základní školy je proto nezbytné. Vzhledem k tomu, že se jedná o schopnost pro děti zpočátku poměrně obtížnou, hraje v celém procesu důležitou roli přístup učitele TPV. Improvizační a tvořivá činnost žáků bývá rozvíjena nejprve v rámci jednoduchých pohybových her založených na vhodné motivaci, poté si na základě hudby a dalších podnětů, které pedagog udává, začínají žáci sami vytvářet vlastní představy a již opravdově improvizovat.

3.4 Význam motivace v taneční improvizaci

Pokud chceme žáky vést k taneční improvizaci, potřebujeme, aby pracovali s vlastními představami a fantazií. Obě tyto složky jsou již u malých dětí poměrně dobře rozvinuté, nicméně jejich propojení s pohybem a následná pravdivost vyjádření bývají zpočátku obtížné. Pohybové dovednosti žáků ještě totiž nejsou na dostatečné úrovni,

děti se nedokáží dlouho koncentrovat. (Kurková, 1981) Jak říká Kröschlová (1975, s. 97): *„Schopnost soustředit se je disciplínou citu i mysli.“* Musí se u žáků postupně vypěstovat.

Tato nedostatečná schopnost koncentrace v tomto věku působí na celkový prožitek při tanci. Úkolem každého učitele TPV se proto stává hledat pro své žáky co nejvhodnější motivaci, která by je plně zaujala a vtáhla s nadšením do dané činnosti. Jedině tak může dojít ke skutečnému prožitku a pravdivému vyjádření. Jedním z osvědčených způsobů jsou pohybové a taneční hry. *„Dítě ponořené do hry nebo získané pro nějaký nápad je schopno se hluboce soustředit, zatímco dítě znuděné stereotypní činností či složitým vysvětlováním nepřiměje k činnosti žádný příkaz.“* (Švandová, 2009, s. 5) Dalším prostředkem vzbuzujícím v dětech zájem a aktivní tvořivou činnost v TPV může být hudební doprovod nebo náměty svým obsahem žákům blízké. (Kurková, 1981)

Motivace tak představuje důležitou součást taneční improvizace. Díky ní jsou žáci schopni hlubšího soustředění, a tím i vlastního pohybového vyjádření. Záleží vždy na pedagogovi, nakolik dokáže dítě pro danou věc nadchnout, jaké motivační prostředky zvolí.

3.5 Taneční improvizace na daný námět

Děti jsou od přírody velmi vnímavé vůči prostředí, které je od narození obklopuje. Společně s tím, jak rostou, neustále prozkoumávají a objevují nové zákonitosti a vlastnosti předmětů a jevů kolem nich. Pozorně si všímají, jak které věci fungují, co je pro ně typické, vytvářejí si citové vazby ke svému okolí, ke světu, ve kterém žijí. Spontánně pak svými pohyby na vnější podněty reagují. Tato skutečnost se stává důležitým pomocníkem učitelů TPV při přípravě tanečních improvizací. Vhodně volené náměty vzbuzují u žáků množství představ, rozvíjejí jejich fantazii a jsou zdrojem inspirace jejich pohybového vyjádření, podněcují k tvůrčí činnosti.

3.5.1 Zvířata

Nejčastějším a nejnázornějším podnětem pro taneční improvizaci dětí v hodinách TPV jsou zvířata, jejich podoba, chování a pohyb. Důraz musí být kladen na vlastní nápad, zpodobení a uchopení daného námětu. Žáci sami hledají pohybové možnosti co nejvíce vystihující vybrané zvířátko. (Kurková, 1981) Většinou se však setkáváme s velmi podobnými pohybovými vyjádřeními. Při znázorňování pejsků lezou děti po čtyřech, ptáčky znázorňují máváním rukou, žáby skoky, hada plazením, koně poskoky, kočku choulením se do klubíčka... Úkolem pedagoga by proto měla být snaha vést děti k samostatnému a zcela osobitému projevu. Dosáhnout toho může navozováním představ, kdy žákům sděluje, že každý pejsek/kočička/ptáček/... je jiný a uvádí příklady. Dalším krokem se pak stává vytvoření představy určitého prostředí, kde se zvířata pohybují. (Kurková – Eben, 1975)

Při pohybovém vyjádření zvířat (ale i dalších námětů) bývá pro žáky velmi nápomocná hudba, podle jejíhož rytmu mohou žáci dobře vystihnout charakter pohybu a lépe si vytvořit vnitřní obraz skutečnosti. J. Berdychová uvádí: *„Neukazujeme pohyb, jen řídíme vytváření představy a napomáháme hudbou, bicím nástrojem, písničkou.“* (Berdychová, 1973, s. 81) Hudba sama o sobě k tanečnímu projevu vybízí, ve spojitosti s určitým námětem pak vede žáky k jeho mnohem kvalitnějšímu a opravdovějšímu ztvárnění.

3.5.2 Prostředí

Dalšími vděčnými náměty pro taneční improvizaci v hodinách TPV jsou různá prostředí, která žáci dobře znají a v nichž se poté mají za úkol pohybovat. Každé prostředí vytváří požadavek po jiném druhu pohybů a práce s prostorem. Učitel svým komentářem navozuje atmosféru daného místa, popisuje, jak vypadá, s čím se tam žáci setkávají. Častými příklady takovýchto prostředí je louka, která je prostorná, travnatá, děti se po ní mohou radostně rozběhnout; les s pařezy, vystouplými kořeny stromů a houštím, kde se žáci musí vyhýbat všem nerovnostem, prodírat mezi keři; zahrádka; uličky města atd. Každý žák si dané prostředí představuje trochu jinak, což je ovlivněno jeho zkušenostmi, a proto by se i jeho pojetí a taneční vyjádření mělo lišit od ostatních. (L. Kurková, 1981)

3.5.3 Příroda

Bohatým zdrojem podnětů pro tanečně pohybovou improvizaci se také stává příroda. Jedná se o velice široké téma zahrnující mnoho námětů. Děti svými pohyby znázorňují růst rostlin, jejich pohyb ve větru, rozkvetlé i zvadlé květiny, zpodobují stromy. Učitel musí žáky vždy vést k co nejrozmanitějším řešením. Při ztvárňování květin vyjadřuje každý jedinec její jiný druh, tvarově i barevně odlišný; při improvizaci na téma strom by žáci taktéž měli vymýšlet a svými pohyby vytvářet zcela konkrétní a originální řešení, aniž by mezi nimi docházelo k nápodobě.

Do této kategorie spadají i různé přírodní jevy, dětem dobře známé a skýtající spoustu příležitostí k pohybovému projevu. Můžeme mezi ně zařadit déšť, kdy žáci vlastním tleskáním či dupáním vyjadřují padající kapky a jejich intenzitu. Současně přitom pohybují pažemi, běhají a otáčejí se v prostoru. Důraz je kladen na dynamiku, pozvolné zesilování a zeslabování deště. Toto improvizační cvičení probíhá nejčastěji bez hudby a klade nárok na spolupráci dětí, vnímání se navzájem. (Kurková, 1981) K dalším přírodním jevům vhodným coby námětům pro taneční improvizace žáků patří např. sněžení, sluníčko a bouřka, vítr, mráz, pramínek – potok – řeka , moře. (Jeřábková, 1979)

3.5.4 Roční období

Dalšími častými podněty pro taneční improvizaci žáků se stávají jednotlivá roční období. Učitel se nejprve snaží u dětí vyvolat představy, co je pro danou dobu typické, jaké činnosti se venku dělají. Žáci musí přemýšlet, vybavit si jarní, letní, podzimní či zimní náladu. I zde se zpočátku stává, že děti provádí hodně podobné pohyby, vzájemně se kopírují. Učitel by je proto měl celou dobu vést k samostatnému projevu. Jednou z možností může být vyzvání dětí ke sdělení obsahu své taneční improvizace po jejím dokončení. Tato aktivita přiměje děti mnohem více uvažovat nad tím, co chtějí ztvárnit a jejich pohybové vyjádření získá mnohem konkrétnější a osobitější podobu. (Kurková – Eben, 1975)

3.5.5 Hračky

Ačkoliv Kurková (1981) uvádí, že znázornění předmětů bývá pro žáky nejméně podnětné, neboť jen některé z nich skutečně inspirují k nějakému tanečnímu pohybu,

hračky či loutky jsou naopak dobrým námětem pro improvizační a tvořivou činnost. Berdychová (1973, s. 82) doplňuje: *„Jednotlivé hračky by měly mít také své hudební vyjádření, aby se dětem dobře improvizovalo, např. panenka se uspává při houpané hudbě, míč skáče při staccatové hudbě, kočárek jede na procházku při volné pochodové hudbě, vojáci jdou při řízeném pochodu, věž ze stavebnice roste, až je tak vysoká, že všechno spadne (úplné uvolnění).“*

3.5.6 Pohádkové postavy

Dalším obsahově blízkým námětem pro taneční improvizace nejmladších žáků jsou pohádkové postavy. Děti pohádky milují, svět obestřený tajemstvím, kouzly a čáry, kde nic není nemožné, je naprosto fascinuje. Díky nim dochází k velkému rozvoji fantazie a představivosti.

Při tanečních improvizacích s pohádkovou tematikou může učitel postupovat různými způsoby. Prvním z nich je, že sám určí nějakou postavu, do jejíž role se poté žáci vžívají a svými pohyby vyjadřují její typické rysy. Jinou možnost představuje využití hudby, která má svým charakterem v dětech navodit představy princezen, draků, čarodějnic či šašků. Pedagog však může improvizaci pojmout i takovým způsobem, kdy si každý žák vybere sám pro sebe nějakou pohádkovou bytost a tu poté předvádí ostatním. Učitel pak zpravidla jeho pohybový projev hudebně doprovází. (Kurková, 1981)

3.5.7 Pracovní pohyby

Pracovní pohyby představují rovněž spoustu možností pro taneční ztvárnění. Učitel může tuto aktivitu pojmout jako pantomimu, kdy mají žáci za úkol vymyslet si nějakou činnost a vlastními pohyby ji potom co nejpřesněji ztvárnit. Ostatní děti hádají, o co se jednalo. Mezi jednotlivé náměty patří např. zalévání květin, okopávání záhonu, trhání jablíček, praní, vaření, šití, hra na klavír, štípání dříví. Žáci se při těchto improvizacích pohybují buď bez hudby, nebo se doporučuje využít klavírního doprovodu. (Kurková – Eben, 1975)

3.5.8 Technika a její vymoženosti

Technika a její vymoženosti jsou skvělým zdrojem inspirace pro nejrůznější druhy pohybů. Mezi nejčastější náměty patří rozjíždějící se auto, vlak, startující letadlo, raketa. Žáci se musí snažit správně vystihnout dynamiku pohybu, zrychlování či zpomalování jeho tempa, dbají přitom na pravdivost svého vyjádření, ale i na jeho estetickou stránku. (Berdychová, 1973)

3.5.9 Obtížnost prolnutí představy s pohybem

Ačkoliv navozování představ nepředstavuje u nejmladších žáků žádný problém, opravdové pohybové vyjádření pro ně bývá složité. Žáci se často nedokáží plně koncentrovat, jejich pozornost různými směry uniká, celkový projev není pravdivý. Úkolem pedagoga TPV proto zůstává neustále v dětech danou představu vyvolávat, popisovat ji a případně hudebně doprovázet. Velkou pomocí může být názorná ukázka takového pohybu, nebo naopak živé předvedení toho, jak jeho ztvárnění vypadat nemá. (Kurková, 1981)

Jak vidíme, námětů pro taneční improvizaci žáků je skutečně spousta. Stačí, když se učitel rozhlédne kolem sebe a nápady může čerpat z prostředí, které ho společně s žáky obklopuje, prakticky neustále. Veškeré dění, jehož jsme součástí, nabízí podněty k přemýšlení a pohybovému ztvárnění, celý náš život je spojen s pohybem. Aby však nedocházelo k pouhému mechanickému napodobování vzorů, ale dětský projev byl pravdivý, vycházel ze skutečných představ žáků a byla navozena maximální hloubka prožitku, musí pedagog vynaložit během celého procesu mnoho snahy a trpělivosti.

3.6 Taneční improvizace s rekvizitou

Hodiny TPV mohou probíhat různými způsoby, stejně tak, jako v ostatních předmětech, záleží na učiteli, jaký obsah pro své žáky zvolí, které prostředky a metody považuje za nejvhodnější, aby docházelo k naplňování cílů daného oboru. Využití

náčiní v TPV je jedním ze způsobů, jak s žáky pracovat a může se stát běžnou součástí celého procesu.

K základním předmětům, které děti v hodinách TPV používají, patří např. míče, obruče, švihadla, stuhy, šátky. Toto náčiní samo o sobě upoutává pozornost žáků, dává jim impuls k pohybu, pomáhá k jeho koordinaci, navozuje větší soustředěnost, celkový projev se stává uvědomělejší a kvalitnější. Vedle mnohých využití nalézáme význam tanečních rekvizit také pro improvizaci a tvořivost. (Blažíčková, 2004)

Při práci s náčiním dochází k podněcování a rozvoji pohybové představivosti a fantazie. Tím, že mají žáci možnost si předměty vzít do rukou, poznávají jejich vlastnosti, které ještě učitel dál popisuje. *„Poukazujeme na lehkost nafukovacího balónu, na jemný pohyb vlajícího průhledného šátku, na roztomilost malého míčku.“ (Kurková, 1981, s. 78)* Děti tak postupně získávají k daným rekvizitám blízký vztah a v průběhu taneční improvizace k nim pak samy nalézají nejrůznější pohybové možnosti. Často také slouží tyto předměty jako přirovnání jiných věcí, které si žáci pomocí nich snáze představí a lépe tanečně ztvární. (Kurková, 1981)

Jeřábková (1979) a Švandová (2009) se shodují, že taneční rekvizita coby reálný předmět v dětských rukou zaujímá dětskou mysl a udává bezprostřední podnět k zcela osobitému pohybovému vyjádření. *„Současně pomáhá dětem soustředit se na obsah pohybu, takže se později dokáží lépe soustředit i na obsah tance, který vyplývá již pouze z hudby.“* (Jeřábková, 1979, s. 100)

Taneční rekvizity a jejich využití mají v hodinách TPV své opodstatnění. Slouží nejen k rozvoji technických dovedností žáků, ale díky svému charakteru se stávají významnou součástí tanečních improvizací. Pomáhají totiž žákům vytvářet mnohem konkrétnější pohybové představy. Díky nim se stává celkový projev bezprostřednější a opravdovější.

3.7 Taneční improvizace na hudbu

O vztahu hudby a tance bylo již podrobněji pojednáno v první kapitole, kde jsme si také ukázali, jaký význam může pro TPV mít. Hudba svým charakterem k pohybu vybízí, doprovází ho a obohacuje. Stává se jedním z nejdůležitějších podnětů pro rozvoj improvizační a tvořivé činnosti žáků, neboť působí na city člověka a vede ho k zcela bezprostřednímu pohybovému vyjádření. Díky hudebnímu doprovodu se u žáků snáze navozují představy, je zajišťována větší koncentrace, celkový projev nabývá na opravdovosti.

V příkladech tanečních improvizací, které jsme si až dosud uvedli, zaujímala hudba vždy funkci doprovodnou, podpůrnou, doplňující. Žáci byli motivováni daným námětem nebo taneční rekvizitou, díky nimž si utvářeli představy, které poté svými pohyby ztvárňovali. Hudební doprovod jim v takovýchto projevech často velmi napomáhal, jejich prožitek při tanci se stával hlubší a celkové vyjádření opravdovější. Taneční improvizace však může být založená pouze na samotném hudebním vjemu.

Pohybové vyjádření hudby je pro žáky zpočátku velmi složité. Vyžaduje totiž naprostou koncentraci, kdy musí děti poslouchat hudbu, všechny její melodické, dynamické i rytmické zvláštnosti a změny, uvědomovat si, jak na ně působí, jaké emoce v nich vyvolává. V souladu s nimi poté u žáků vznikají určité představy, na jejichž základě vytváří vlastní pohyb. (Kröschlová, 1975)

Mezi úkoly učitele TPV proto patří vést žáky k vnímání hudebních prostředků, učit je citlivosti a pozornosti, aby byli schopni na průběh hudby reagovat spontánně. Děje se tak nejprve v rámci různých průpravných cvičení, běžné součásti hodin TPV. Jako příklad můžeme uvést střídání chůze a běhu, kdy žáci rozpoznávají tempo hudebního doprovodu. (Švandová, 2009) Dalším způsobem je vytleskávání rytmu písničky nebo pohybové znázorňování výšky její melodie.

Pokud se pedagog rozhodne přistoupit k volné taneční improvizaci na hudbu, měl by vždy zvolit takovou předlohu, která plně odpovídá věku a zkušenostem žáků. Důležitý je také její první a případně i opakovaný poslech s následnou diskuzí nejen o jejím výrazovém charakteru, ale i pocitech a představách, které v dětech vyvolala. *„Píseň zvolená k pohybovému vyjádření má být dětem důvěrně známá, děti mají dobře*

znát její rytmus a text, aby mohly správně ztvárnit její charakter.“ (Berdychová, 1973, s. 20) Až poté se doporučuje přistoupit k vlastnímu pohybovému vyjádření, při kterém musí učitel neustále sledovat pravdivost jednotlivých dětských projevů, žáky povzbuzovat a snažit se udržet jejich pozornost. (Berdychová, 1973)

Na nebezpečí tzv. zvykových pohybů při improvizaci k hudbě upozorňuje Kröschlová (1975). Říká, že pokud není u žáků navozena naprostá soustředěnost a vnímání hudby se stává povrchní, dochází sice k pohybům, často i hudbě odpovídajícím, nikoliv však pravdivým. U jedince musí dojít ke skutečnému procítění a vnitřnímu prožitku hudebního podnětu. Pak se jeho taneční vyjádření stává úplné a opravdové.

Jak již bylo zmíněno, hudební doprovod hraje při taneční improvizaci důležitou roli. V TPV má pedagog k dispozici hudbu živou, kdy spolupracuje v hodině přímo s hudebníkem, nebo hudbu reprodukovanou. První možnost bývá považována za naprosto ideální. Blažíčková (2004) zdůrazňuje, že hudebník dokáže citový zážitek a s ním spojenou představu daleko snáze a přesněji navodit. V průběhu tanečního vyjadřování dětí pak může sám podle potřeby improvizovat a průběžně tempo, rytmus a celkový charakter hudby měnit. Na druhou stranu autorka dodává: *„Hudba provozovaná na hudebním nosiči nikdy nemůže splnit kritéria hodnotného hudebního doprovodu, navíc narušuje chod hodiny, vytrhuje ze soustředění žáky i pedagoga, který odbíhá změnit hudbu. Je proto zvláště pro dětskou taneční výchovu naprosto nevhodná.“* (Blažíčková, 2004, s. 33)

Někteří učitelé TPV však ve svých hodinách možnost spolupráce s korepetitorem nemají, proto se používání reprodukované hudby nevyhnou. V takovém případě se stává zcela nezbytné, aby byli při jejím výběru velmi obezřetní a neustále si uvědomovali věk a zkušenosti svých žáků. (Berdychová, 1973)

Taneční improvizace prováděná pouze na hudbu bývá považovaná za poměrně obtížný způsob pohybového vyjádření v TPV. Pokud má být projev žáků pravdivý, musí vycházet z jejich skutečného prožitku hudby, což vyžaduje velké soustředění a neustálé vnímání všech jejích výrazových prostředků a změn. Výběrem vhodného hudebního doprovodu, průpravnými cvičeními, opakovaným poslechem a jeho následným rozborem může učitel postupně žáky k zcela samostatnému a osobitému

projevu úspěšně dovést. Stávají se tak nejen citliví na hudební podněty, ale dochází u nich současně k rozvoji fantazie a myšlení, které zastávají ve výchovně vzdělávacím procesu důležité místo.

3.8 Taneční improvizace v prostoru

Každý člověk je přirozenou součástí prostoru, který ho obklopuje a působí na něj. Děje se tak, ať už jsme v klidu, nebo se pohybujeme. Neustále dochází k interakci mezi námi a okolním prostředím, ve kterém žijeme. Zároveň my sami svou činností prostor kolem nás utváříme a zasahujeme do něho.

3.8.1 Práce s prostorem v TPV

Naučit děti vnímat prostor, ve kterém se pohybují, uvědomovat si jeho vymezení či volnost, chápat sebe jako jeho součást a dokázat se v něm dobře orientovat, patří k základním úkolům TPV. Prostorové cítění usnadňuje tvořivý projev žáků, umožňuje jim mnohem jistější a kvalitnější pohyb a hlubší prožitek při tanci. (Jeřábková, 1979)

Žáci se v životě setkávají s různými prostory, z nichž některé jsou omezené, jiné nikoliv. V hodinách TPV vede učitel děti k vnímání cvičebního prostoru ohraničeného stěnami, podlahou a stropem. Pokud má daná místnost okna, je tato strana považována za otevřenou. Aby se mohli žáci v tomto prostoru orientovat, musí vědět, kde se nacházejí rohy místnosti, její střed, kde leží pomyslné diagonály. Již od počátků výuky se proto děti s prostorem seznamují a učí se s ním pracovat. (Jeřábková, 1979) Přitom je důležité, aby k tomuto kontaktu docházelo často a stával se součástí všech činností TPV, tedy i taneční improvizace a tvořivosti. (Blažíčková, 2004)

3.8.2 Význam prostorové orientace při taneční improvizaci

Při tanečních improvizacích pracují žáci s vlastní fantazií, vytvářejí si představy, které vnitřně prožívají a navenek vyjadřují, za pomoci hudby nebo bez ní, pohybem. Tento pohybový projev probíhá automaticky v prostoru, přičemž platí, že čím lépe ho děti znají, tím snáze u nich tvořivá činnost vzniká a její provedení se stává kvalitnější.

Knopová (1993, s. 44) dodává: *„Čím je sžití s prostorem větší, tím propracovanější a bezprostřednější je taneční výraz a tím přesvědčivěji a estetičtěji vyznívá hudební dílo jako celek.“* Kröschlová (1975) pak považuje prostorové vnímání za jeden z nejdůležitějších aspektů při tanci, působících na city dětí a ovlivňujících jejich niterný prožitek.

Jak vidíme, taneční improvizace je s vnímáním prostoru velmi úzce propojena. Existuje proto celá řada prostorově improvizačních cvičení, při nichž žáci vytvářejí samostatné pohybové projevy na hudbu nebo nějaký námět a zároveň si upevňují prostorové vztahy. Jeřábková (1979) uvádí aktivity, při kterých se děti učí orientovat vzhledem ke středu taneční plochy, utvářet kruh, chodit v zástupu, využívat přímé a šikmé půdorysné dráhy, volně se pohybovat po celé ploše a umět ji rovnoměrně pokrýt apod. Přitom zdůrazňuje, že k prostorovému cítění náleží i pohyb na místě vedený do všech stran (nahoru, dolů, vpravo, vlevo, vpřed, vzad). Příkladem takové improvizace může být znázorňování růstu rostlinky, padání dešťových kapek nebo malování duhy pomocí paží.

V každé hodině TPV pracují žáci s prostorem, který je obklopuje. Učí se ho vnímat, orientovat se v něm a být tak při svém pohybovém vyjádření jistější. Díky prostorovým vazbám snáze pracují s představami, jejich prožitek při tanečních improvizacích se stává hlubší a celý projev tak pravdivější.

3.9 Výraz v taneční improvizaci

Důležitou součást každé taneční improvizace tvoří výraz, který pohybové vyjádření žáků doplňuje a umocňuje. Jak již bylo řečeno, děti pracují s představami, vyvolanými danými náměty, vznikají u nich emoce, které navozuje především hudba, musí se soustředit a všechny tyto podněty vnitřně zpracovat a navenek v tanci obsáhnout. Neděje se tak ale pouze prostřednictvím jejich pohybů v prostoru, opravdovost prožitku poznáme právě i díky výrazu ve tváři.

I zde však spočívá úloha pedagoga v neustálé kontrole žáků, zda mezi nimi nedochází k vzájemné nápodobě a výraz tak není pouhou kopií mimiky někoho jiného. Další problém může představovat, stejně jako u zvykových pohybů, jakýsi soubor naučených gest, které mají děti s jednotlivými situacemi, pocity nebo náladami spojené a ty pak v tanečním projevu neustále střídají a opakují. Takový způsob je třeba odstranit, neboť dítě není vtaženo do děje, jeho projev ztrácí na osobitosti a tím i celá taneční improvizace na významu.

O potřebě pohybového a výrazového splynutí v rámci taneční improvizace hovoří i Knopová (1993, s. 44): *„Při uměleckém provedení tance nebo taneční hry je důležité, aby z projevu byla vidět radost a pohoda, aby tanečníci nepřemýšleli o jednotlivých krocích nebo pohybech, aby se z kroků a gest nestala jen pohybová schémata.“* Musíme totiž stále myslet na to, že hlavním úkolem TPV zůstává vyučovat tanci jako zážitku. (Blažíčková, 2004)

3.10 Místo taneční improvizace v hodině TPV

Taneční improvizace nevzniká u žáků samovolně hned, jedná se o poměrně složitý proces, ke kterému musíme postupně dojít a neustále ho dál rozvíjet. Dozvěděli jsme se, že první předpoklady tvoří zkušenosti dětí, z nichž musíme vycházet a na jejich základě vhodně volenými podněty rozvíjet představy a fantazii.

Prvky improvizace se v TPV objevují v různých činnostech a cvičeních, primárně se však na tuto tvořivou činnost žáků zaměřuje hlavní část hodiny. (Jeřábková, 1979) Již dříve bylo popsáno, že taneční improvizaci předchází motivace žáků, navozující jejich soustředěnost a zájem, které je následně nutné po celou dobu pohybového vyjadřování podporovat a udržet. Po dokončení takové činnosti, jak uvádí Kurková (1981), by měla následovat její reflexe. Učitel má ponechat žákům prostor pro sdělení svých zážitků, představ. Švandová (2009) rovněž zdůrazňuje, že každá taneční improvizace by měla mít svůj jasný začátek, průběh a konec.

Zakončení celého procesu může probíhat různými způsoby. Jedním z nich je diskuze v kruhu, kde si děti navzájem říkají, o čem tančili. *„Vysvětlíme dětem, že mají*

vyprávět pouze o tom, co skutečně prožívaly při tanci. Je velká chyba, když se děti pohybují bez představy a pak vyprávějí to, co je napadne.“ (Švandová, 2009, s. 52) Další možnost reflexe představuje rozdělení žáků na dvě či více skupin, z nichž každá dostane příležitost ostatním zatančit. Zbytek dětí pozorně sleduje a jednotlivé projevy vždy hodnotí. Samozřejmou součástí je i zpětná vazba od učitele, jenž svými radami pomáhá k dalšímu zdokonalení dětského tanečního projevu. (Švandová, 2009)

Taneční improvizace zaujímá v hodinách TPV významné místo, jednotlivými činnostmi se prolíná, hlavní zastoupení má však v hlavní části hodiny. Vždy jí předchází motivace spojená s navozením představ a celkovým naladěním žáků na nastávající činnost, po jejím dokončení by měla následovat diskuze s žáky se závěrečným zhodnocením.

4. Tvořivost

Improvizace v TPV je tvořivou činností, při níž žáci na základě různě zvolené motivace pracují s vlastními představami a samostatně a spontánně se vyjadřují pohybem. Ona tvořivost je považována za zcela zásadní součást dětského tanečního projevu, která musí být neustále rozvíjena, neboť má nesmírný vliv na život každého jedince.

4.1 Vymezení tvořivosti v TPV

Už samotné slovo „tvořivost“ nám naznačuje, že se jedná o činnost, při níž dochází k vytváření čehosi nového, závislého na samotném člověku a jeho vlastním úsilí, snaze po dosažení zcela originálního výsledku. U každé tvůrčí činnosti je však podstatný nejenom její výstup, ale zároveň i samotný průběh celé práce. Dalším významným znakem se pak stává smysl takové činnosti, neboť jedinci netvoří pouze za

účelem získání výsledného projektu, ale důležitou roli zde hraje jejich vlastní obohacení, rozvoj osobních hodnot. (Kurková, 1981)

Blažíčková (2004, s. 6) říká: *„Slovo tvůrčí je třeba chápat jako hybnou sílu, kterou je člověk nadán a kterou může uplatnit ve svém, byť jednoduchém díle.“* Každý jedinec je totiž schopný tvořivosti. Jak jsme si však uvedli v kapitole o improvizaci, tato činnost musí být u žáků neustále podporována a postupně rozvíjena.

Tvořivá činnost dětí v TPV, ale i obecně, má velmi blízké spojení s hrou, kterou žáci milují a díky níž se dokáží lépe soustředit a bezprostředněji vyjadřovat. Kurková (1981, s. 10) navíc dodává: *„Pomocí hry si děti osvojí mnohé principy umělecké tvorby, které plně pochopí až mnohem později.“* V rámci tanečních improvizací žáci pracují s vlastními představami a fantazií, vyvolanými nejrůznějšími podněty, pro které hledají osobité pohybové ztvárnění. Takové výkony pak nabývají určité umělecké hodnoty. Pro děti však znamenají především hru – na princeznu, pejska, čarodějnici... (Kurková, 1981)

Jak vidíme, tvořivost v TPV představuje součást improvizace, se kterou se vzájemně prolínají. Tvůrčí činností nazýváme takový proces, při němž žáci uplatňují vlastní schopnosti a úsilí při snaze uchopit a ztvárnit zadané téma, přičemž vznikají zcela jedinečné výstupy. Zpočátku potřebují děti neustálé vedení učitelem, který jim práci zprostředkovává a usnadňuje pomocí hry.

4.2 Význam tvořivosti v TPV

Ačkoliv bylo řečeno, že tvořivá činnost dětí bývá v TPV pojímána často jako hra, přesto svým charakterem představuje i určitou uměleckou hodnotu. Na základě motivace a předchozích tanečních zkušeností začnou žáci do svého projevu vkládat vlastní nápady a docházet tak k zcela osobitému vyjádření nesoucímu stopy kultivovaného pohybu.

Tvůrčí činnost přináší žákům zároveň pocit radosti a uspokojení, neboť při jejím průběhu pracují nejen s pro ně blízkými a zábavnými motivy, ale postupně objevují i své často netušené možnosti, získávají prostor k hledání vlastních návrhů a strategií,

které mají možnost následně uplatnit. Tím dochází k posílení jejich sebevědomí a chuti do práce.

Tvořivost žáků v TPV rovněž pomáhá učiteli blíže poznávat osobnost každého jedince. Od počátečních projevů je poměrně snadné pozorovat, které dítě patří k průbojnějším, bezprostřednějším a které naopak k více uzavřeným a nesmělým. Těchto poznatků pak může pedagog využít i v rámci ostatních předmětů. Je proto příhodné, aby se třídní učitel hodin TPV osobně účastnil.

Rozvoj tvořivosti má však největší přínos pro život žáků. *„Objevujeme a rozvíjíme tuto tvořivou schopnost dětí především pro obohacení jejich osobnosti.“* (Kurková, 1981, s. 14) Hodnoty, které při tvůrčí činnosti vznikají, jsou totiž naprosto nenahraditelné. Dítě se seznamuje s principy cílevědomé práce, učí se vlastní odpovědnosti a dochází u něho k rozvoji myšlení, představivosti a fantazie.
(Kurková, 1981)

4.3 Uplatnění tvořivosti v TPV

Tvořivost zaujímá společně s improvizací místo především v hlavní části hodiny TPV a nejčastěji se týká pohybového vyjádření určitého námětu či hudby, o čemž bylo již podrobněji pojednáno v kapitole o improvizaci. Dále jsou tvůrčí schopnosti dětí rozvíjeny v různých rytmických cvičeních, kdy dochází nejen k rozvoji rytmického cítění, ale je podporováno i jeho osobité ztvárnění. Žáci tak mohou vytvářet rytmus rozmanitými způsoby jako je tleskání, dupání, pleskání o zem, luskání prsty... a různě tyto formy obměňovat a kombinovat. Pracují přitom individuálně, nebo mohou spolupracovat ve dvojicích, skupinách, či jako celá třída. V takovém případě se svými nápady inspirují a musí být vůči sobě vnímaví. Nesmí zde docházet k pouhému napodobování, děti tvoří společně, vzájemně si pomáhají, což je pro ně také významným motivačním činitelem.

Tvořivou činností v hodinách TPV se může stát i vlastní vymýšlení motivací k daným pohybům. Žáci sledují, co jim připomíná běh po špičkách, poskakování, sunná chůze či lezení po zemi, všímají si výrazu svých spolužáků. Každý jedinec tak pracuje

pouze se svými představami a zkušenostmi, pomocí nichž u něho vzniká výsledné pojetí taneční předlohy. (Švandová, 2009)

Tvořivost se v TPV uplatňuje v rámci široké škály aktivit a cvičení. Většinou je však úzce propojená s improvizací. Tvůrčí schopnosti žáků se proto nejčastěji rozvíjejí prostřednictvím jejich pohybových vyjádření, individuálně nebo ve skupinách, na základě podnětů ze strany učitele. Rytmus se stává dalším zdrojem pro tvořivou činnost, stejně tak, jako mohou děti samy vymýšlet motivace v průběhu pozorování tanečních pohybů.

II. VÝZKUMNÁ ČÁST

5. Úvod

Praktickou část této diplomové práce tvoří kvalitativní výzkum založený na metodě zúčastněného pozorování.

5.1 Cíl výzkumu

Hlavním cílem výzkumu je zjistit, jak jsou v hodinách TPV na 1. st. ZŠ naplňovány kategorie tohoto vzdělávacího oboru: improvizace a tvořivost. Dílčí cíle představuje odhalení konkrétních činností a aktivit zaměřených na tyto dvě složky TPV, jejich začlenění v rámci vyučovací hodiny, dále pak zdokumentování reakcí a práce žáků v průběhu výuky, přístupu učitele.

5.2 Metody

Výzkum byl proveden metodou zúčastněného pozorování v 1. a 2. třídách tří náhodně vybraných základních škol v Praze během roku 2011. Jednalo se o ZŠ Lyčkovo náměstí, ZŠ Slivenec a ZŠ Školní. Před jeho započetím jsem oslovila vedení těchto škol, na nichž v současné době výuka TPV probíhá, s prosbou o umožnění provedení své studie. Ředitelé i samotní vyučující mi všude vyšli ochotně vstříc.

5.2.1 Sledovaní jedinci

Jako cílovou skupinu pro svůj výzkum jsem zvolila žáky mladšího školního věku, kteří s TPV teprve začínají. Důvodů bylo hned několik. Naskytla se mi tím možnost pozorovat výuku tohoto předmětu od samých počátků, kdy stojí před učitelem

nelehký úkol, neboť má před sebou kolektiv jedinců, kteří se s daným oborem nikdy dříve nesetkali. Často pak mezi těmito žáky ještě nejsou vytvořeny žádné větší vztahové vazby, proces vzájemného poznávání stojí teprve na začátku a TPV ho může v mnohém usnadnit. A právě v takové skupině lze nejzřetelněji zaznamenat změny v dětském projevu, které postupně nastávají.

Pozorování v 1. třídách proběhla v ZŠ Lyčkovo náměstí celkem 24x, v ZŠ Slivenec 6x, ve 2. třídě v ZŠ Školní 4x. Hodin TPV se vždy účastnila celá třída, počet dětí nepřekračoval číslo 20. Třídní učitelé byli přítomni ve výuce, která se na všech zmíněných školách koná pravidelně 1x týdně po dobu 45 minut, pouze v ZŠ Lyčkovo náměstí.

Moji účast ve vyučování vysvětlili pedagogové TPV žákům tím, že se na ně budu nějaký čas chodit dívat, jak pracují. Děti přijaly tento fakt bez problémů, chovaly se zcela přirozeně a mě si vůbec nevšímaly.

5.2.2 Metody sběru dat

Hlavní technikou při sběru dat bylo zúčastněné pozorování. Zvolila jsem právě tuto metodu, neboť se mi jevila v souvislosti s hlavní výzkumnou otázkou jako nejsmysluplnější. Díky ní jsem měla možnost nejen osobně zjistit, co, jak a proč se skutečně děje, ale poznat i samotné účastníky a prostředí, jež na proces výuky velmi působí.

Prostředkem záznamu dat se staly terénní poznámky obsahující maximum informací o průběhu každé lekce. Popisným způsobem jsem se snažila zachytit veškeré dění, činnosti v pořadí, v jakém následovaly, chování a reakce osob, použité materiály, problémy, které nastaly apod. Vše se přitom vztahovalo k improvizaci a tvořivosti se zaměřením na jejich vliv na rozvoj osobnosti jedinců.

Deník s poznámkami byl ve druhé fázi doplněn vlastními úvahami, reflexemi a otázkami, které u mě postupně při pozorování či po jeho ukončení vyvstaly. Průběžně docházelo k formulaci nových hypotéz, jež byly během výzkumu nadále ověřovány a často pozměňovány.

5.2.3 Prostředí

V teoretické části této práce byl jako jeden z předpokladů pro úspěšnou výuku předmětu zmíněn dostatečně velký a pro tanečně pohybové aktivity vhodný prostor. V ZŠ Slivenec i v ZŠ Školní docházeli žáci na TPV do prostorné učebny čtvercového půdorysu podobné tanečnímu sálu, kde jednu část podlahy pokrývaly parkety/linoleum a druhou koberec. V obou případech byla místnost rovněž vybavena klavírem. Nevyskytovalo se zde žádné nepatřičné náčiní, prostory působily příjemně a vyznačovaly se dobrou akustikou.

Oproti tomu v ZŠ Lyčkovo náměstí se vyučování uskutečňovalo ve velké počítačové učebně vybavené kobercem s poměrně dostatečnou volnou plochou pro činnosti dětí v rámci hodiny, nicméně stoly a židle rozestavené po obvodu místnosti se stávaly pro takové účely spíše nežádoucí. Ve výjimečných situacích bývala výuka přesunuta do tělocvičny, kde však množství rušivých elementů v podobě řady tělocvičného nářadí či špatného ozvučení činilo práci pedagoga i samotných žáků mnohem obtížnější.

5.3 Stanovení hypotéz

Před zahájením výzkumu, jehož cílem bylo zjistit, jak je v TPV pojímáno a naplňováno učivo z hlediska improvizace a tvořivosti, jsem si na základě teoretických poznatků vytyčila několik hypotéz. V průběhu mé studie byly tyto předpoklady ověřovány – verifikovány, některé částečně upraveny. Zároveň došlo i k formulaci hypotéz nových.

Hypotézy:

1. **Pokud ještě nemají žáci s taneční improvizací žádné zkušenosti, pak je jejich projev spojen s imitací učitele.**

Žáci zpočátku nedokáží spontánně improvizovat, potřebují vidět vzory, které napodobují. Učitel přitom ukazuje co nejvíce příkladů, aby děti poznaly, že vždy

existuje celé množství různých řešení a postupně začaly hledat vlastní způsoby a jejich ztvárnění.

2. **Čím vhodnější motivaci při tanečních improvizacích učitel volí, tím je dosahováno lepších výsledků.**

Při tanečních improvizacích pracují děti s vlastními představami a fantazií, přičemž musí být zajištěna jejich maximální soustředěnost. Toho učitel nejlépe docílí prostřednictvím dobře zvolené motivace.

Za vhodný považuji takový motiv, který je svým obsahem žákům blízký, obsahuje prvky hry, jasnost a zřetelnost metody, sociální rozměr.

Lepšími výsledky se pro mě stávají taneční projevy, v nichž lze pozorovat správné držení těla žáků, koordinovanost pohybů, soustředěnost na daný námět, přítomnost prožitku ve výrazu a také radost z pohybu.

3. **Mezi častým zařazením jednoduchých tanečních her v hodině TPV a úspěšným rozvojem improvizace a tvořivosti dětí je pozitivní vztah.**

Hra patří mezi oblíbené činnosti dětí. Vzbuzuje v nich zájem a díky ní se mohou mnohem lépe koncentrovat. Za úspěšný rozvoj improvizace a tvořivosti pak považuji upouštění od imitace, hledání a realizace vlastních tvořivých nápadů, sebevědomější projev, koordinace pohybů a přítomnost prožitku ve výrazu.

4. **Pokud je v hodinách TPV prováděna adekvátní reflexe tanečních improvizací, pak se podstatně zvyšuje kvalita dětského tanečního projevu.**

Nechává-li učitel žáky po ukončení činnosti ostatním reflektovat, o čem tančili, co chtěli svým pohybem vyjádřit, významným způsobem podporuje nejen snahu o co nejoriginálnější ztvárnění, ale zároveň přispívá i k obohacení jejich fantazie.

Za kvalitní považuji takový taneční projev, při němž dochází k soustředění, nápaditosti, nestrojeným gestům, přirozenému výrazu spojenému s vnitřním prožitkem, koordinovanému pohybu a spontánní radosti z něho.

5. **Mezi tvořivou činností v TPV a pocity radosti a uspokojení dětí je relativně těsný vztah.**

Děti jsou od přírody zvídavé a mají neustále snahu objevovat nepoznané, zkoumat, jak věci ve světě fungují. Při tanečních improvizacích navíc pracují s náměty, které jsou jim blízké. Uplatňování vlastní představivosti a hledání nových řešení pro ně představují zábavnou hru a pozitivně ovlivňují jejich náladu.

6. **Čím více zkušeností s improvizací a tvořivostí v TPV žáci mají, tím se stávají ve svých projevech sebevědomější.**

Díky hledání a neustálému objevování nových a často i netušených vlastních možností dochází u dětí k stále bezprostřednějším reakcím, silnějším prožitkům a růstu sebejistoty.

6. Výsledky

Následující kapitola zahrnuje popis dat získaných během pozorování, jejichž analýzou a shrnutím dochází k zodpovězení stanovených hypotéz.

Jsem si vědoma toho, že koncept výuky TPV na školách, kde výzkum probíhal, je poměrně odlišný. Nicméně tento fakt žádným způsobem nebrání při řešení hypotéz. Naopak různost daného pojetí dává výsledkům celé studie mnohem větší objektivitu.

6.1 Hypotéza č. 1

Pokud ještě nemají žáci s taneční improvizací žádné zkušenosti, pak je jejich projev spojen s imitací učitele.

6.1.1 Improvizace „Zvony“ (ZŠ Lyčkovo náměstí)

Popis:

Paní učitelka řekla žákům, že pustí hudbu a dokud bude hrát, mají běhat všemi

směry v prostoru třídy. Jakmile se však hudba zastaví, jejich úkolem je z vlastního těla vytvořit zvon, který má srdce, jež vyzvání. Ačkoliv byli žáci předem upozorněni, že každý má ztvárnit zvon podlé vlastní představy, téměř všechny výsledky se shodovaly. Děti stály ve stoji rozkročném v hlubokém předklonu se svěšenou hlavu a pažemi, kterými pohybovaly vpřed a vzad.

Paní učitelka žáky pochválila, ale zároveň je vyzvala, aby se zamysleli nad dalšími možnostmi ztvárnění. Sama pak ukázala dvě jiné pozice připomínající daný motiv: sed roznožný spojený s předklonem a nataženýma rukama před tělem, které se pohybují po zemi od jedné nohy k druhé, a vzpažené ruce nad hlavou, která mezi nimi „bimbá“ ze strany na stranu. Bylo vidět, že dětem se obě možnosti velmi líbily, ihned si je samy zkoušely. Paní učitelka však znovu zdůraznila, že tak, jako se od sebe zvonky a zvonečky liší – některé jsou krásně zdobené a barevné, jiné obyčejné; některé mají velké srdce, jiné malé; některé jsou vyrobeny z kovu, jiné třeba z porcelánu; každé slouží k jiným účelům – tak se mají odlišovat i jednotlivá ztvárnění žáků. Každý jedinec má vymyslet svůj vlastní originální zvon. Po zastavení hudby už bylo tentokrát ve třídě vidět více různých řešení, spousta z nich však představovala imitaci ztvárnění zvonů, které předtím žákům ukázala paní učitelka.

Shrnutí:

Žáci se s taneční improvizací teprve seznamovali, samostatné uchopení tvořivého problému pro ně bylo zatím značně obtížné. Díky tomu u nich došlo k nápodobě tanečního ztvárnění paní učitelky.

Děti v tomto věku obvykle mají bohatou fantazii, ale nedokáží ještě využít možností svého těla a propojit tak své představy s pohybem. **Čím větší důraz** proto **klade učitel TPV na rozvoj obratnosti, objevování a upevňování pohybových možností a rozvoj koordinace v rámci průpravné části hodiny, tím snáze tyto dovednosti žáci uplatní při tanečních improvizacích.**

Počátky taneční improvizace jsou rovněž spojeny s nesměloství a plachostí žáků. **Nápodoba vzorů daných učitelem** jim **přináší pocit jistoty správnosti provedení.**

6.1.2 Improvizace „Začarované rostlinky“ (ZŠ Lyčkovo náměstí)

Popis:

Celá hodina TPV byla postavena na příběhu o zahradníkovi, který měl spoustu špatných vlastností, a čarodějnici, snažící se mu různými způsoby pomoci. Jednou z cest, kterou zvolila, se stalo začarování semínek zasetých v zahradníkově zahradě. Paní učitelka žákům řekla, ať si představí, že jsou nyní oni tato semínka v půdě. Když začne hrát hudba, mají z nich vyrůstat rostlinky „zlé, jedovaté, pichlavé, kousavé, štípavé, žahavé“. Bylo vidět, že děti tento námět zaujal, s nadšením se rozprostřely po místnosti a schoulené do klubíčka nebo ve dřepu čekaly, až se pustí hudba. Poté však „rostly“ vzhůru příliš rychle, rozhazovaly kolem sebe rukama, a i když měl být jejich výraz záporný, ze kterého by šel strach, děti se na sebe dívaly a smály.

Paní učitelka hudbu zastavila a na chyby, kterých se žáci při svém ztvárnění dopustili, upozornila. Nabádala je, aby se vžili do role zlých rostlin a představili si, jak vypadají a jak se při růstu chovají. Při druhém pokusu o taneční ztvárnění se ho pak také aktivně účastnila, celý průběh navíc doplňovala pomocnými komentáři. Všechny děti ji celou dobu sledovaly a své pohyby prováděly v souladu s jejími. Již na nich bylo vidět větší soustředění a vnitřní prožitek, ačkoliv se jednalo o imitaci.

Následně ztvárňovali žáci růst zlých rostlinek ještě jednou, paní učitelka jim pomáhala už pouze slovním doprovodem. Vyjádření každého jedince bylo oproti původnímu projevu o poznání kvalitnější. Díky nápodobě pojetí paní učitelky si žáci osvojili řadu pohybových prvků, které nyní ve svých improvizacích kombinovali. Většině ztvárnění již nechyběl ani patřičný výraz.

Shrnutí:

Důvodem neúspěchu prvního pokusu této taneční improvizace byla opět nezkušenost dětí. Ačkoliv námětu porozuměly, bylo jim jasné, co mají ztvárňovat, při samotném průběhu nevěděly, jak své nápady pohybem realizovat. Díky tomu se přestaly na téma soustředit, dívaly se na sebe navzájem a pojaly činnost jako legrační prvek hodiny. Vůbec tak u nich nedošlo k vnitřnímu prožitku, procítění a vyjádření opravdových emocí odpovídajících zadanému námětu. Žáci v této fázi ještě potřebovali názorné vedení pedagogem, který by je nasměroval na správnou cestu stylem, že jim možnosti provedení sám ukázal. Tím, že paní učitelka improvizovala společně s dětmi a

ony její pohyby a gesta napodobovaly, začaly se více koncentrovat a postupně pak hledat a přicházet na způsoby nové, vlastní. Tato zkušenost se pro mě stala důležitým poznatkem, že **imitace vzorů v počátcích taneční improvizace může významně přispívat k jejímu rozvoji, tvořivost v žácích probudit.**

6.1.3 Improvizace „Vlaštovky“ (ZŠ Lyčkovo náměstí)

Popis:

Paní učitelka rozdala žákům papírové vlaštovky. Nejprve je nechala si s nimi volně házet po třídě a poté jim sdělila, že jejich následujícím úkolem bude pečlivě sledovat let svojí vlaštovky, a poté ho pohybem znázornit. Zároveň zdůraznila, že vše se bude odehrávat zpomaleně. Dříve, než začali žáci pracovat, poskytla jim paní učitelka několik vlastních ukázek, přičemž upozorňovala na přesnost každého provedení, neboť žádný let vlaštovky není zcela stejný. Děti proto musí být soustředěné a všímavé, aby ho svým pohybem co nejlépe vystihly.

Když žáci přistoupili k tomuto úkolu, téměř nikomu se ho zdárně plnit nedařilo. Zábavný hod vlaštovkou se pro ně totiž stal nejvýznamnějším momentem celé aktivity, a žáci se proto na taneční vyjádření letu příliš nesoustředili, neboť pro ně nebylo důležité. Druhým důvodem byla samotná náročnost provedení. Děti sice viděly, jak vlaštovka letí, v letu se otáčí, stoupá a pak klesá k zemi, ale samy tento pohyb ztvárnit nedokázaly. Paní učitelka jim proto ještě několik příkladů sama ukázala. Následující pokusy žáků již vypadaly pro mě, coby diváka, mnohem zdařileji, nicméně při bližším sledování jsem zaznamenala, že děti ve většině případů pouze napodobují prvky, které v předchozích ukázkách pozorovaly. Jejich projev tudíž neobsahoval žádné známky vlastní tvořivosti, ale byl pouhou kopií vzorů.

Shrnutí:

Taneční rekvizita v hodině TPV může být výborným pomocníkem při rozvoji improvizace a tvořivosti dětí, neboť se stává významným motivačním prvkem. Na druhou stranu musí každý učitel zvolit takovou pomůcku a činnost s ní spojenou, aby společně přiměřeně odpovídaly zkušenostem žáků. V opačném případě je možné pozorovat vznik situace, kdy místo rozvoje tvůrčích schopností dochází k pouhé nápodobě předlohy. **Imitace sice může tvořivost postupně vyvolat, je zde ale vždy**

zapotřebí zvážit míru obtížnosti úkolu a zvolit takovou variantu, při níž žáci od nápodoby učitele přejdou k vlastní tvorbě dříve.

6.1.4 Improvizace „Tající kostky ledu“ (ZŠ Školní)

Popis:

Paní učitelka vyzvala žáky, ať utvoří kruh tak, aby mezi nimi vznikly dostatečné rozestupy. Počkala, než se všichni zklidní, a poté jim řekla, že si mají představit, že jsou kostky ledu, které pomalu roztávají. Jejich úkolem bylo začít se pozvolna „rozpouštět“ do země. Děti se s touto improvizací, jak jsem se poté dozvěděla, nesetkaly poprvé, přesto se zde vyskytlo několik jedinců, kterým tato aktivita činila značné obtíže.

V průběhu činnosti paní učitelka žáky sledovala a neustále proces tání popisovala. Sama ho však neztvárňovala. Na dětech bylo velmi dobře pozorovatelné, kdo již se svými představami dokáže pracovat – soustředit se a vyjádřit je výstižným pohybem. Naopak několik žáků po celou dobu hledalo vzory kolem sebe a kopírovalo projevy ostatních.

Shrnutí:

Improvizační a tvořivá schopnost v TPV se nerozvíjí u každého stejně rychle. Někdo je vnímavější, snadněji se koncentruje a k samostatnému vyjadřování myšlenek a představ u něho dochází dříve. Někteří žáci však potřebují získat zkušeností s taneční improvizací více. Ačkoliv se na daný námět soustředí, osobitého tvůrčího projevu ještě nemohou dosáhnout, proto imitují učitele nebo své spolužáky. Každý pedagog by si měl být této skutečnosti vědom a jedince, jimž zatím spontánní improvizace činí potíže, co nejvíce podporovat a za případné napodobování nijak nekárat.

Platnost hypotézy byla potvrzena.

Žáci zpočátku potřebují napodobovat vzory, neboť ještě nejsou schopni propojit své představy s jejich pohybovým ztvárněním. Díky imitaci si podvědomě spoustu prvků osvojují, získávají tak množství podnětů a inspirace pro vlastní tvořivou činnost. Učitel a jeho pojetí tématu se tak může stát pro děti motivací k hledání a objevování vlastních způsobů tanečního vyjádření.

6.2 Hypotéza č. 2

Čím vhodnější motivaci při tanečních improvizacích učitel volí, tím je dosahováno lepších výsledků.

Vhodností motivace je myšlena její obsahová a osobní blízkost žákům, herní rozměr, jasnost a zřetelnost metody, sociální dimenze. Za lepší výsledky považuji takové projevy, v nichž lze pozorovat správné držení těla žáků, koordinovanost pohybů, soustředěnost na daný námět, přítomnost prožitku ve výrazu a radost z pohybu.

6.2.1 Improvizace „Krupicová kaše“ (ZŠ Lyčkovo náměstí)

Popis:

Paní učitelka položila dětem otázku: „Je tady někdo, kdo už někdy zkoušel sám vařit? Nebo alespoň pomáhal s vařením mamince?“ Žáci se hlásili jeden přes druhého a sdělovali své zkušenosti. Paní učitelka jim následně řekla: „Dnes si společně uvaříme krupicovou kaši.“

Děti dostaly za úkol rozprostřít se rovnoměrně v prostoru třídy, lehnout si na zem a zavřít oči. Paní učitelka počkala, než nastalo v místnosti naprosté ticho a poté začala popisovat: „Představte si, že máte v břiše pytlík s krupicí, který najednou praskne a sype se vám z břicha ven..., sype se vám i do rukou, do nohou, až do konečků prstů..., sype se vám do hlavy..., krupice vás přitom strašně lechtá, je naprosto všude...“ Děti ztvárňovaly vše, co bylo popisováno, velmi výstižně. Postupně přesouvaly svíjivý pohyb z oblasti břicha do končetin, kterými třepaly a kroutily, i do hlavy. Paní učitelka je poté vyzvala, aby otevřely oči a pomalu převedly pohyb z lehu do stoje: „Představte si, že se nemůžete krupice zbavit, stále se ve vás sype a vy ji musíte z těla vyklepat, její šimrání je pro vás hrozně nepříjemné.“ Žáci chodili po místnosti a bylo na nich vidět velké soustředění, prožitek ve výrazu.

Děti si znovu lehly na zem, zavřely oči a poslouchaly paní učitelku. Ta se v nich svým popisem snažila vyvolat představu, že mají místo hlavy máslo, které se jim maže a rozpouští do celého těla. Jejich úkolem bylo namazat všechno kolem sebe. Volily pro to pomalejší, klouzavé pohyby, plazily se po zemi, otíraly o koberec, převalovaly. Každý přitom pracoval zcela samostatně a s velikým zaujetím.

Na další ingredienci, potřebnou k uvaření krupicové kaše, nechala paní učitelka děti přijít. Bylo jí mléko. Žáci si měli představit, že jsou škvírou v krabici, kterou mléko vytryskne. Díky popisu, který slyšeli, vytvářeli prudké pohyby celým tělem, někdo vystřeloval končetinami do všech stran, někdo zapojil do svého projevu skoky, výpady.

Posledním dílčím námětem k improvizaci se stal tahavý a lepkavý med. Žáci opět leželi na zemi a paní učitelka v nich vyvolala představu, že jsou celí v medu namočení, a potřebují se vydat na cestu. Části těla dotýkající se podlahy jdou však velmi těžce odlepit, a proto musí použít více síly. Děti vytvářely pomalé, vleklé a škubavé pohyby, celý projev pak skvěle doplňoval jejich výraz ve tváři.

Paní učitelka řekla, že nyní si ze všech ingrediencí mohou společně uvařit sladkou krupicovou kaši. Rozdělila žáky na čtyři skupiny, přičemž každé přidělila, co bude ztvárňovat. Děti se měly rozprostřít do rohů učebny a v průběhu taneční improvizace se pak přibližovat k jejímu středu, coby hrnci pro kaši, kde se setkají, vzájemně promíchají a své pohyby uzpůsobí ostatním. Ačkoliv se jednalo o poměrně obtížný úkol, náročný na soustředění, žáci ho zvládli skvěle. Navzájem se vnímali, propojovali prvky jednotlivých improvizací a postupně vytvořili zcela jednotné taneční ztvárnění krupicové kaše.

Shrnutí:

Motiv této taneční improvizace považuji za vhodný. Svým obsahem byl velmi blízký všem dětem, které po jeho uvedení okamžitě radostně reagovaly, že mají krupicovou kaši rády a že ji mamince někdy doma pomáhají vařit. Paní učitelka navíc následující činnost představila způsobem, který v nich vzbudil touhu po tvořivosti, neboť každý jedinec chtěl zdárně dosáhnout cíle, jímž bylo imaginární uvaření zmíněného pokrmu. Improvizace tak vlastně představovala zábavnou hru na kuchaře. Žáci pracovali v průběhu dílčích činností individuálně, ale v závěru museli spolupracovat, vnímat se navzájem, reagovat na sebe svými pohyby, čímž mezi nimi došlo k sociální interakci. Paní učitelka celý průběh aktivity komentovala, svým popisem se v dětech snažila vyvolat co nejvýstižnější představu každého námětu. Tím se stávala metoda jednotlivých provedení pro žáky jasnější a srozumitelnější.

Díky vhodnosti motivace dosáhli žáci při svých tanečních improvizacích velmi dobrých výsledků. Jejich pohyby byly uvědomělé, dobře korespondovaly s každým

dílčím námětem. Děti při tanci zapojovaly celé tělo, plazily se po zemi, chodily po čtyřech, převalovaly se, běhaly, skákaly, otáčely se a padaly. Bylo vidět, že je činnost baví a pohyb jim přináší radost. Jejich výraz přitom obsahoval prožitek tématu. Žáci se na jednotlivé improvizace velmi soustředili i z toho důvodu, že věděli, že se jejich plněním přibližují k závěrečnému úkolu – společnému uvaření krupicové kaše. Došla jsem proto k závěru, že **pokud provází děti hodinou TPV zajímavá pohádka, příběh, nebo úkol, který musí rozluštit či splnit, dokáží se během dílčích činností dobře koncentrovat.**

Před každou ze čtyř počátečních improvizací paní učitelka vyžadovala, aby žáci leželi na zemi a ve třídě byl naprostý klid. Při svém pozorování jsem z této skutečnosti vyvodila, že **pokud děti při popisu námětu leží na zemi a mají zavřené oči, mnohem lépe se soustředí a vytvářejí si představy, které poté rovněž daleko kvalitněji ztvárňují. Dojde-li totiž ke zklidnění organismu, jeho celkovému uvolnění, kdy nejsou žáci rozptylováni žádnými rušivými elementy prostředí, jejich mysl se daleko rychleji a snáze nastaví pouze na dané téma a oni pak se svými představami mnohem lépe pracují.** Tohoto poznatku by mohlo být využíváno i ve výuce ostatních školních předmětů. Přítomnost třídních učitelů v hodinách TPV proto považuji za přínosnou, neboť zde mohou nejen čerpat nápady pro vlastní výuku, ale zároveň své žáky blíže poznat, vidět jejich chování a reakce z jiné pozice, než ve které se běžně ocitají.

V rámci svého výzkumu jsem se rozhodla stejnou improvizační činnost vyzkoušet i s dětmi předškolními. Jejich reakce a zaujetí při práci s námětem byly velmi obdobné, a i ony dosáhly vzhledem ke svým zkušenostem velmi kvalitního provedení. Po dokončení činnosti mě pak o vhodnosti motivu usvědčily ještě jednou, když mi jeden chlapec řekl: „Paní učitelko, budeme příští hodinu zase tancovat krupicovou kaši? Nebo bysme mohli dělat třeba palačinky...“ Zeptala jsem se ho, jak by takové palačinky tancem ztvárnil, na což mi odpověděl, že by děti mohly tančit mazání marmelády a pak válet sudy, jako když se palačinky rolují. Z tohoto zážitku jsem došla k závěru, že **pokud motiv taneční improvizace žáky zaujme, začnou sami přicházet s náměty podobnými a uvažovat nad jejich provedením**. Tím dochází k rozvoji jejich fantazie, myšlení a celkové kreativity.

6.2.2. Improvizace „Skála“ (ZŠ Lyčkovo náměstí)

Popis:

Žáci dostali za úkol vytvořit společně ze svých těl skálu, která je pevná, ale současně se celá neustále proměňuje a pohybuje v prostoru. Zpočátku se jim tato improvizace příliš nedařila, neboť většina dětí pouze stála v kruhu a pohybovala rukama, někdo si sedl do dřepu. Paní učitelka proto žákům řekla, jakých chyb se dopustili a sama je přitom názorně ukázala. Dále děti nabádala, aby využívaly celého svého těla, vnímaly se navzájem a měly pocit, že jsou spolu propojeny. Další pokus už byl o poznání zdařilejší, žáci více spolupracovali. Paní učitelka je pochválila a prozradila jim, že jejich měnící se skálou bude nyní prolézat vždy jeden žák, hledající cestu ven, a jejich úkolem se stane mu vlastními pohyby neustále vytvářet překážky.

Tato činnost vzbudila u dětí velký zájem a ztvárnění daného námětu bylo náhle mnohem kvalitnější. Žáci společnou tvořivou činností docházeli k mnoha zajímavým a často i složitým útvarům. Dobře přitom reagovali nejen na pohyb lezoucího dítěte, ale i na svůj vlastní v rámci skupiny.

Shrnutí:

Samotný motiv měnící se skály žáky na začátku taneční improvizace příliš nezaujal. Z toho důvodu se na své ztvárnění tolik nesoustředili, nesnažili se vymýšlet nová řešení, nespolupracovali. To se promítlo v jejich pohybovém projevu, který se stal pouhým mechanickým máváním končetin. Když však do děje zasáhla paní učitelka, taneční vyjádření dětí se zlepšilo, z čehož vyplývá, že **pokud učitel žákům názorně předvede chyby a současně je komentuje, pak bude jejich příští projev zdařilejší.**

Poté, co byla motivace změněna a žáci měli svými pohyby vytvářet překážky prolézajícímu kamarádovi, získal celý projev zcela nový rozměr. Námět se stal pro děti bližší, neboť činnost připomínala zábavnou hrou s jasným smyslem a cílem. Vhodnost této motivace podpořila i přítomnost sociální interakce mezi žáky – při stavbě skály museli spolupracovat, odpovědnost za výsledek totiž nesli společně.

Díky zaujetí herní činností začaly děti přistupovat k improvizaci mnohem tvořivěji a dosahovat tak lepších výsledků. Při vymýšlení překážek pro své spolužáky na nich bylo znát soustředění, jak vytvořit každou pozici co nejzajímavěji. Radost z pohybu, při němž využívali celého svého těla, se projevovala během celé aktivity a

odrážela se především ve výrazu a gestech dětí. Pohyby žáků byly díky snaze o společné zdařilé provedení rovněž koordinované.

6.2.3 Improvizace „Duha“ (ZŠ Školní)

Popis:

Žáci stáli na jedné straně místnosti a za úkol dostali namalovat ve vzduchu pomocí svých rukou duhu přes celou učebnu. Paní učitelka se jich nejprve ptala, jak duha vypadá, jaký má tvar, kde začíná a končí, kde je její nejvyšší místo atd. Zároveň měly děti uvést barvy, které jsou v ní zastoupeny. Z nich si poté každý jednu vybral, „namočil“ si v ní dlaně a společně s ostatními a za zvuku stoupavé a následně klesavé melodie duhu svým pohybem ztvárnil. Žáci začali ze dřepu, postupně se zvyšovali, zvedali ruce nad hlavu, až byli zcela vytažení na špičkách, poté opět klesali k zemi. Jejich pohyb však nebyl rovnoměrně rozložený, paní učitelka je upozornila, že duha neměla správný tvar, nebyla plynulým obloukem. Děti si proto znovu připomněly, jak duha vypadá a zároveň byly nabádány, aby co nejvíce poslouchaly hudební (klavírní) doprovod. Následující pokusy již patřily k velmi zdařilým. Na žácích byla vidět soustředěnost, snaha o co nejvýstižnější provedení a také radost z pohybu.

Shrnutí:

Motiv uvedené improvizační činnosti považuji za velice vhodný. Svým obsahem totiž zaujal pozornost žáků okamžitě. Každý chtěl paní učitelce sdělit, kde už duhu viděl a jak vypadala. Úkolem dětí bylo duhu ve třídě „namalovat“. Malování samo o sobě představuje pro žáky velice oblíbenou činnost, která vyvolává (obdobně jako hra) pocity radosti a uspokojení. Děti navíc vytvářely duhu společně, čímž mezi nimi docházelo i k sociální interakci.

Díky dobře zvolenému námětu dospěli žáci v průběhu svých tanečních improvizací k dobrým výsledkům. Na první pohled na nich byla znát radost z pohybu, do kterého zapojovali celé své tělo – postupně přecházeli ze dřepu do stoje na špičkách s rukama vytaženýma nad hlavou a opět se snižovali k zemi. Uvědomovali si také odpovědnost každého jedince za výsledek celé třídy, proto byli během svých ztvárnění soustředění. Tím se stával jejich pohyb plynulejší a koordinovanější. Obsahová blízkost námětu pak byla znát především v celkovém výrazu každého jedince.

Během uvedené improvizační činnosti jsem zároveň došla ke zjištění, že **pokud nechá učitel děti o motivu nejprve mluvit, popisovat, co vše o něm vědí, pak u nich nejen vzbudí zájem, ale dojde i k snazšímu vytvoření konkrétní představy**. Také jsem usoudila, že **čím více motiv jedince zaujme, tím přirozeněji uplatní při jeho ztvárnění možností svého těla – pohyby začnou být koordinované, zřetelné a technicky čisté**. Propojenost oblíbené dětské činnosti – malování – s tancem považuji za skvělou volbu.

Platnost hypotézy byla potvrzena.

Pokud učitel zvolí pro taneční improvizaci motivaci, která v žácích probudí zájem, je jim obsahově blízká, zahrnuje prvky hry nebo se pojí s jinou jejich oblíbenou činností, pak dochází k lepší koncentraci a kvalitnímu pohybovému ztvárnění. Takovým motivem může být např. pohádka, příběh, hádanka, nebo tvořivý úkol. Žáci pak v některých případech začnou sami navrhovat nové náměty improvizací. K důležitým momentům motivace dětí patří jejich zklidnění a uvolnění. Lepší práci s představami pak může pomoci výstižný popis námětu učitelem, ale také objevování jeho vlastností samotnými žáky.

6.3 Hypotéza č. 3

Mezi častým zařazením jednoduchých tanečních her v hodině TPV a úspěšným rozvojem improvizace a tvořivosti dětí je pozitivní vztah.

Úspěšným rozvojem improvizace a tvořivosti je myšleno upouštění od imitace, hledání a realizace vlastních tvořivých nápadů, stále sebevědomější projev, koordinace pohybů a přítomnost prožitku ve výrazu.

6.3.1 Improvizace „Čluny“ (ZŠ Lyčkovo náměstí)

Popis:

Paní učitelka rozdělila žáky na dvě stejně početné skupiny a každé z nich dala dva velké kusy balicího papíru. Zároveň jim sdělila, že jejich úkolem bude přemístit se

co nejrychleji z jedné strany třídy na druhou, pouze za použití těchto „člunů“, aniž by se přitom někdo dotkl koberce, který se pro ně nyní změní v moře. Víc instrukcí děti nedostaly, musely se domluvit na vlastní strategii mezi sebou. V rámci svých skupin živě diskutovaly, jaký způsob pro ně bude nejlepší, aby zvítězily nad svými kamarády.

Paní učitelka žáky upozornila, že během hry spolu mluvit nesmí, mají se dorozumívat pouze pohybem. Ani jedna skupina však toto pravidlo nedodržela, žáci měli potřebu si neustále rady a nápady sdělovat verbálně, často se v zápalu hry i hádali. Přemisťování jim šlo proto velmi pomalu, navíc neustále někdo šlapal na koberec. Paní učitelka z tohoto důvodu hru po chvíli zastavila a žáky vrátila na začátek. Znovu jim připomněla, co je jejich úkolem a zdůraznila, aby spolu komunikovali jenom pohybem a gestikulací, více se vzájemně vnímali.

Druhý pokus už byl o poznání zdařilejší. Členové skupin již nemluvili a daleko více si pomáhali, reagovali na sebe pohybem, uvolňovali si místo při přeskoku z jednoho papíru na druhý, spontánně přizpůsobovali zvolené postupy řešení. Vyhrál tým, jehož strategie byla o něco výhodnější. Žáci byli aktivitou nadšeni a chtěli hrát znovu. Další kolo pak proběhlo ještě lépe, neboť děti opět upravily svou taktiku a do činnosti se naplno ponořily.

Shrnutí:

Tato aktivita se stala jasným příkladem toho, že hra vzbuzuje v dětech zájem k činnosti. Díky ní může učitel žáky dobře motivovat a přimět k tvořivosti, neboť v sobě většinou zahrnuje řešení nějakého problému.

Při hře docházelo k neustálé sociální interakci mezi žáky, kteří při hledání vhodných strategií přicházeli společně k novým nápadům, které měli možnost ihned prakticky vyzkoušet. Rozvíjela se tak významně tvořivost. Spolupráce ve skupině a úspěšnost v činnosti navíc přispívaly k sebevědomému projevu dětí. Ačkoliv nebyla hra fyzicky náročná, vyžadovala určitou obratnost dětí a koordinovaný pohyb při přeskocích z jednoho papíru na druhý.

Každá hra má stanovená určitá pravidla, které by měli její účastníci dodržovat. Obzvlášť porušení pravidel hry v TPV může významně ovlivnit celý její účel. Během pozorování uvedené improvizace tak pro mě bylo důležitým poznatkem, že **projev žáků, kteří se při taneční tvorbě dorozumívají neverbálně, je opravdovější,**

s daleko hlubším vnitřním prožitkem, než projev dětí, které při tvůrčí činnosti mluví. Zde bych ráda zmínila spojitost s vlastní zkušeností ze společenského párového tance, při němž spolu partneři také nemluví a velmi důležitou roli hraje jejich citlivost a vnímavost vůči vlastním pohybům, především pak schopnost reakce partnerky na partnerovo vedení.

6.3.2 Improvizace „Ondřej a potůček“ (ZŠ Lyčkovo náměstí)

Popis:

V rámci improvizace o dešti připravila paní učitelka taneční hru, při níž děti pracovaly ve dvojicích. Jeden žák představoval potůček a druhý chlapce Ondřeje, který potřeboval, aby tento proud vody tekl za ním. Docílit toho měl tím, že kde tleskne do podlahy jednou, tam položí jeho kamarád nohu, kde tleskne dvakrát, tam položí ruku. Potůček však musí po celou dobu téct jedním směrem.

Žáci se úkolu chopili s nadšením, vymýšlení cest je bavilo, zkoušeli stále nové kombinace a možnosti, sledovali, jak se s nimi jejich spolužák vypořádá. Občas se však přihodilo, že pohyb neprobíhal v původním směru, ale různě se vracel. Některé děti také tleskaly do podlahy vícekrát, čímž způsobily ve hře zmatek. Problémem, jež se zde ještě vyskytl, bylo ukvapené a nepromyšlené tleskání, na které se nedalo pohybem reagovat. Paní učitelka poté na individuální chyby žáků upozornila a názorně je předvedla. Následující pokusy již probíhaly mnohem úspěšněji.

Shrnutí:

Při této taneční hře byly významným způsobem rozvíjeny improvizační a tvořivé schopnosti žáků. Děti, které zastávaly pozici Ondřeje, musely celou dobu vytvářet pro své kamarády cestu, přemýšlet, kudy povede, a také zvažovat proveditelnost každého dílčího úkolu. Druhá skupina žáků pak čelila neustále novým situacím, na něž měla svými pohyby okamžitě reagovat. Docházelo tak k rozvoji obratnosti, objevování možností vlastního těla, kreativitě. Hra v sobě rovněž zahrnovala přímý kontakt mezi dvěma žáky, jejich vzájemnou spolupráci postavenou na společné snaze „přetéct“ učebnu z jedné strany na druhou. Zde jsem došla k poznatku, že **pokud nesou děti odpovědnost za úspěšné provedení činnosti společně, mnohem více se v jejím**

průběhu soustředí, jejich prožitek se stává hlubší a celkový projev sebevědomější. A právě hra takové příležitosti nabízí.

6.3.3 Improvizace „Zrcadla“ (ZŠ Lyčkovo náměstí)

Popis:

Paní učitelka řekla dětem, ať si představí, že jsou zrcadlo, před kterým ona stojí. Začala poté pomalu pohybovat různými částmi těla. Žáci ji pozorně sledovali a napodobovali. Přitom jim radila, že opravdové zrcadlo je takové, které zobrazuje přesně to, co se před ním odehrává. Ve třídě nastalo naprosté ticho, všichni soustředěně pracovali a snažili se o zachycení každé změny ještě více.

Paní učitelka rozdělila děti do dvojic s tím, aby si každý vybral jednu roli – zrcadla nebo člověka, který se v něm vzhlíží. Jeden z žáků tak neustále vytvářel nové pohyby a druhý je imitoval.

Shrnutí:

Ačkoliv se jednalo o hru založenou z poloviny na nápodobě, měla velký přínos pro rozvoj improvizačních schopností a tvůrčí činnosti žáků. Námět je svým obsahem zaujal, každý se snažil být tím nejlepším zrcadlem, čímž docházelo ke vzniku koncentrace a prožitku, navíc se děti učily pohotově reagovat a vnímat se navzájem, koordinovat své pohyby. Žáci v pozici tvůrců pohybu pak museli neustále vymýšlet nové možnosti, být nápaditi. Od svých kamarádů dostávali okamžitou zpětnou vazbu, což je zjevně těšilo a přispívalo k rozvoji jejich sebevědomí. Ze svého pozorování jsem tak vyvodila, že **pokud žáci zjistí, že se jejich vlastní nápady setkají s pozitivní odezvou („fungují“), pak jsou k další tvořivé činnosti ještě více motivováni.** Vzhledem k tomu, že tato taneční hra (a jí podobné) významným způsobem přispívá ke zklidnění dětí, mohla by být v hodinách TPV řazena na začátek tanečních improvizací k navození potřebného soustředění.

Platnost hypotézy byla potvrzena.

Hra patří mezi oblíbené činnosti žáků, vzbuzuje v nich zájem a učitelé TPV ji ve svých hodinách používají jako častou motivaci při tanečních improvizacích. Při hře dochází k přirozenému rozvoji myšlení a tvořivosti, často založené na spolupráci žáků při řešení

nějakého úkolu. Žák získaný pro hru se dokáže velmi dobře soustředit, jeho pohybové reakce a celkový výraz jsou zcela spontánní, vzniká u něho vnitřní prožitek, který nenásilně ztvárňuje svým projevem. Tato skutečnost je pro úspěšný rozvoj taneční improvizace naprosto zásadní.

6.4 Hypotéza č. 4

Pokud je v hodinách TPV prováděna adekvátní reflexe tanečních improvizací, pak se podstatně zvyšuje kvalita dětského tanečního projevu.

Za kvalitní považuji takový taneční projev žáků, při němž dochází k soustředění, nápaditosti, nestrojeným gestům, přirozenému výrazu spojenému s vnitřním prožitkem, koordinovanému pohybu a spontánní radosti z něho.

6.4.1 Improvizace „Hadi v krabici“ (ZŠ Lyčkovo náměstí)

Popis:

Paní učitelka motivovala žáky tím, že si zahrají na hady. Nejprve si společně povídali, jakým způsobem se tato zvířata pohybují, co je pro jejich pohyb charakteristické. Poté vytvořili z bačkor kruh ve středu místnosti a paní učitelka dětem řekla, ať si představí, že se nyní promění v hady, kteří jsou zavřeni v krabici, kde je málo místa, což se jim nelíbí, kroutí se, lezou všemi směry, hledají mezi sebou skulinky... Žáci se postavili dovnitř kruhu a společně s hudbou se začali pohybovat. Místo toho, aby mezi sebou prolézali, uhýbali si a vyměňovali si místa, se však pouze strkali. Paní učitelka proto činnost zastavila, úkol dětem znovu zopakovala a vyzvala chlapce, ať se jdou nyní posadit stranou a společně s ní sledují projev dívek, zda se jim hemžení hadů v krabici vyjádřit podaří.

Děvčata předvedla mnohem zdařilejší ztvárnění, více pracovala celým tělem a snažila se spolupracovat. Po jejich pokusu se paní učitelka obrátila na chlapce, aby zhodnotili, co se dívkám dařilo dobře a co by ještě potřebovalo vylepšit. Kluci chválili využití celého prostoru kruhu a že nedocházelo ke srážkám ani strkanicím. Naopak navrhovali, že by se měly dívky ještě více kroutit, aby byl jejich pohyb hadům podobný.

Poté zhodnotila tuto improvizaci paní učitelka – s žáky souhlasila a všem radila, aby se nebáli doteků, otírali se o sebe a v kruhu se pohybovali nejen ve stoje, ale plazili se i po zemi.

Skupiny dětí si poté vyměnily své pozice. Děvčata nyní pozorovala chlapce. Po jejich ukázce následovala opět zpětná vazba. Paní učitelka se s dívkami shodla, že projev kluků byl o něco zdařilejší. Oba týmy pak chtěly dostat ještě jednu možnost předvedení. Pozorovala jsem, jak se při ní již maximálně soustředí a snaží využít všech rad, které jim byly v průběhu předchozích pokusů uděleny.

Shrnutí:

Ztvárnění této taneční improvizace se zpočátku žákům příliš nedařilo – nevyužívali celého prostoru, vráželi do sebe, jejich pohyb neodpovídal danému námětu, chyběl zde vnitřní prožitek a z něho vycházející tvůrčí činnost. Poté, co však paní učitelka rozdělila děti na dvě skupiny, které se měly vzájemně pozorovat a hodnotit, stal se jejich taneční projev mnohem kvalitnější. Díky vědomí, že jsou sledovány a hodnoceny vlastními spolužáky, ale i poznatkům, získaným během svého pozorování, se na činnost mnohem více soustředily a snažily se předvést co nejlepší výkon. Jejich projev byl náhle mnohem nápaditější a opravdovější ve smyslu více prožitý. Způsob hodnocení je navíc natolik zaujal, že obě skupiny chtěly předvést své improvizace ještě jednou. **Reflexe tanečních improvizací se tak může stát motivací k soustředěné tvůrčí činnosti a poté i k vylepšování vlastních ztvárnění tématu.**

Z vlastní zkušenosti z výuky tanců v MŠ bych navíc ráda zmínila, že **pokud dostanou děti příležitost vymyslet samostatnou taneční improvizaci (především na hudbu) a poté ji ostatním předvést, ujmou se úkolu s nadšením a přistupují k němu velmi tvořivě**. Aby se jejich projev nestal pouhým pohupováním do hudby, musí učitel zvolit adekvátní hudební doprovod a děti přimět, ať přemýšlí o tom, co jim hudba připomíná – a podle toho tančí. Vždy jim musí být jasné, co chtějí svým pohybem vyjádřit, proto je na konci každé improvizace nutná její reflexe – nejprve od tančících dětí, a poté od diváků.

6.4.2 Improvizace „Neposlušné dítě“ (ZŠ Lyčkovo náměstí)

Popis:

Žáci se rozdělili do dvojic a paní učitelka jim řekla, že jeden z nich bude představovat maminku a druhý dítě, které je však zlobivé a neustále se schovává. Maminka se ho snaží hledat všude možně, ale nedaří se jí to, neboť dítě se pohybuje stále za ní tak, aby ho neviděla. Paní učitelka žákům zdůraznila, ať využívají celého prostoru učebny, chodí všemi směry, lezou po zemi, otáčí se atd. Názorně pak s jedním chlapcem improvizaci předvedla.

Žáky činnost bavila, ale většina z nich chodila stále rovně, nepoužívala při pohybu paže, neměnila rychlost ani charakter pohybu. Paní učitelka proto aktivitu zastavila a vybrala dvě dvojice dětí, jejichž projev byl nejzdařilejší, a nechala je vzorově ostatním jejich ztvárnění ukázat, zároveň vše komentovala a žáky pochválila. V následujícím pokusu žáků bylo vidět výrazné zlepšení. Děti si pak v rámci dvojic role vystřídaly.

Reflexe proběhla formou diskuze. Paní učitelka si s žáky sedla do kroužku a ptala se jich, zda pro ně byla činnost zábavná, co je nejvíce bavilo, co naopak nejméně, co pro ně bylo těžké a dělalo jim problém, zda jim více vyhovovalo ztvárňovat maminku nebo dítě atd. Každý se mohl podělit o své postřehy, pocity, představy...

Shrnutí:

Taneční improvizace se žákům zpočátku nedařila, neboť byli nesoustředění. Paní učitelka proto zastavila jejich činnost a vyzvala dvě nejlepší dvojice žáků, aby ostatním své ztvárnění předvedly. Projev zbytku třídy se stal poté mnohem nápaditější, žáci začali více pracovat s prostorem a využívat pohybů celého těla. Bylo na nich vidět, že o své činnosti přemýšlí a celá aktivita je baví. Z toho usuzuji, že **pokud je dětem předložena názorná ukázka práce vlastních spolužáků, spojená navíc s pochvalou, začnou se i ostatní žáci na svůj úkol více soustředit a jejich provedení bude zdařilejší.**

Závěrečnou reflexi provedla paní učitelka pomocí rozhovoru s žáky. Díky diskuzi měli šanci zamyslet se znovu nad tím, co bylo obsahem jejich improvizace, uvědomit si, proč některé věci fungovaly lépe a jiné nikoliv. Z toho vyplývá, **že čím konkrétnější otázky při hodnocení improvizace musí žáci zodpovídat, tím lépe**

mohou právě prožité taneční zkušenosti porozumět. Takto získané poznatky pak mohou v příští tvořivé činnosti využít.

6.4.3 Improvizace „Šelmy“ (ZŠ Školní)

Paní učitelka žákům řekla, že si zahrají na šelmy, které se pohybují v trávě a číhají na svou kořist. V souladu s hudbou měli předvést, jak ji sledují, vyčkávají na ni a pak zaútočí. Děti námět zaujal, začaly se pomalu pohybovat po čtyřech, bylo na nich vidět napětí, prožitek ve výrazu, plížily se při zemi, opatrně našlapovaly. Paní učitelka doprovázela jejich činnost na klavír, zpočátku hrála hlubší tóny ve velmi pomalém rytmu. Na jeho náhlé zrychlení pak reagovali žáci svým pohybem okamžitě. Mnozí z nich přitom ale dupali, na což byli po zastavení činnosti upozorněni.

Na závěr této improvizace vyzvala paní učitelka děti, aby se na své výkony vzájemně podívaly. Nejprve své provedení předvedly dívky a chlapci je sledovali, poté se jejich role vyměnily. Žáci v pozici pozorovatelů měli pokaždé říct, čí projev jim nejvíce připomínal pohyb šelmy na lovu, kdo je nejvíce zaujal. Svůj názor pak sdělila také paní učitelka.

Shrnutí:

Reflexí této taneční improvizace se staly vzájemné ukázky dětí, při nichž se žáci navzájem sledovali a posuzovali autentičnost svých ztvárnění. Ačkoliv byl velmi zdařilý i jejich původní projev v rámci celé skupiny, při závěrečném hodnocení došlo ještě k jeho výraznému zlepšení. Žáci se do improvizace naplno ponořili, což jsem měla možnost sledovat nejen v jejich výrazu, ale i v charakteru pohybu, který byl u většiny z nich zcela koordinovaný. Děti přistupovaly k úkolu jako ke hře, čímž vkládaly do svého provedení ještě více přirozenosti a byla z něj cítit radost.

Velký význam při posuzování opravdovosti tanečního sdělení žáků mělo souznění jejich projevu s hudbou. Paní učitelka využila klavírního doprovodu, kdy mohla podle své potřeby vytvářet a měnit výšku tónů i tempo melodie, na což žáci po celou dobu bez problémů reagovali. Potvrdilo se tak myšlenka, o níž bylo pojednáno v teoretické části práce, že kvalita hudebního doprovodu významně přispívá k lepšímu navozování představ a celkově pravdivějšímu projevu žáků. **Vztah mezi živou hudbou**

a osobitostí prožitku při taneční improvizaci se proto z mého pohledu **jeví jako velmi těsný.**

Platnost hypotézy byla potvrzena.

Reflexe taneční improvizace má pozitivní vliv na kvalitu projevu žáků, neboť při ní většinou dochází k zamyšlení nad daným námětem a uvědomění si nedostatků ve vlastním provedení. Pokud navíc žáci vědí, že reflexe činnosti proběhne, pak automaticky vkládají do svých improvizací mnohem více úsilí. Učitelé v hodinách TPV reflektují tvořivé taneční projevy dětí pomocí průběžného poskytování zpětné vazby, závěrečné diskuze, nebo zapojením žáků do hodnocení ukázek svých kamarádů.

6.5 Hypotéza č. 5

Mezi tvořivou činností v TPV a pocity radosti a uspokojení dětí je relativně těsný vztah.

6.5.1 Improvizace „Kreslení postavy“ (ZŠ Lyčkovo náměstí)

Popis:

Paní učitelka žákům řekla, že si budou kreslit – rozdělí se do dvojic a jeden z nich nakreslí toho druhého. Pomocí imaginární tužky mají vždy ukázat na nějakou část těla svého kamaráda a ve vzduchu ji poté vést jakýmkoliv směrem, přičemž kreslený žák ho musí svým pohybem následovat. Pokud se dětem obrázek, který vytvořily, nelíbí, nebo chtějí začít znovu, dupnou, čímž ho vygumují – druhý žák ze dvojice spadne na zem.

Paní učitelka předvedla názornou ukázku, kdy zdůrazňovala, aby se děti dobře vnímaly a zkoušely nakreslit co nejzajímavější obrázky. Žáky aktivita velmi zaujala, při práci se soustředily a vymýšlely nejrůznější pozice. Na své pohyby pohotově reagovaly a celý proces si užívaly.

Shrnutí:

Tato improvizační činnost v sobě propojovala hned několik prvků vzbuzujících v žácích radost z kreativní činnosti. Svým námětem pro ně byla velmi blízká, neboť kreslení patří mezi oblíbené aktivity dětí. Jednalo se vlastně o zábavnou hru, při níž jeden žák ovládal pohyby svého kamaráda, přičemž vznikala celá řada legračních situací. To motivovalo žáky k vymýšlení a zkoušení stále dalších možností. Jedinci v roli kreslených postav přitom byli nuceni využívat celého těla a často zůstat v pro ně zcela nezvyklých pozicích. Docházelo tak nejen k obohacování fantazie na obou stranách, ale i k rozvoji obratnosti a koordinaci pohybů. Pocity uspokojení byly na dětech znát z výrazu jejich tváří, koncentrace a celkového zapálení pro činnost. Došla jsem tak k závěru, že **pokud přináší tvořivá činnost v TPV žákům radost, pak se mnohem lépe a po delší dobu soustředí.**

6.5.2 Improvizace „Malování – hádanka“ (ZŠ Slivenec)

Popis:

Jeden žák měl za úkol malovat pomyslnou pastelkou ve vzduchu jednoduchý a dostatečně velký obrázek. Ostatní děti ho sledovaly a z jeho pohybů se snažily poznat, o co se jedná. Pan učitel pokaždé nabádal tvořící žáky, aby využívali pohybů celého svého těla a co nejvíce pracovali s prostorem kolem sebe. Děti se poté rozdělily do dvojic a v malování a pozorování se střídaly. Celá třída pracovala se zaujetím, vznikalo velké množství zajímavých tanečních projevů.

Shrnutí:

Námětem této improvizace bylo rovněž kreslení, ovšem pojaté z trochu jiného hlediska než u předchozí aktivity žáků v ZŠ Lyčkovo náměstí. Děti měly vymýšlet a následně pohybem své ruky ztvárňovat jakýkoliv obrázek v prostoru. Mohly přitom zcela uplatnit svou fantazii, ale zároveň musely volit takové náměty, které by byly z jejich projevu čitelné. Ostatní žáci se totiž ocitli v roli pozorovatelů, majících za úkol obrázek rozpoznat. Činnost tak obsahovala hádanku, čímž v dětech probouzela zvídavost a snahu po jejím rozluštění, a tudíž u nich navozovala patřičné soustředění. Čím jasnější a přesnější provedení tvořícího žáka bylo, tím snáze ho ostatní identifikovali, a tím větší radost z aktivity měli. Zároveň jsem mohla v této aktivitě

sledovat, že **pokud žáci rozumí smyslu své tvořivé činnosti, pak je jejich taneční projev spojen s větším prožitkem**. Dalším důležitým poznatkem bylo, že **radost z úspěšného rozluštění úkolu přináší uspokojení jeho řešitelům i tvůrcům, což zvyšuje míru koncentrace a úsilí vloženého do práce na obou stranách.**

6.5.3 Improvizace „Déšť“ (ZŠ Lyčkovo náměstí)

Paní učitelka žákům řekla, ať si představí, že jsou dešťovými kapkami a jejich úkolem bude rozpršet se z mírného deštíku do velkého lijáku, a poté opět pomalu přejít ve slabý déšť, který nakonec zcela ustane. Při činnosti měli používat pouze vlastní tělo, nemluvit. Děti se začaly pohybovat po místnosti a střídavě dupat nohama. Pozvolna přecházely z chůze do běhu a zvyšovaly počet úderů o zem. Přechod v pomalý déšť pro ně byl však obtížnější, vzájemně se nesjednotily a jednalo se spíš o náhlou změnu tempa. Paní učitelka je na chyby upozornila, zdůraznila, že se musí více vnímat a spolupracovat. Další pokus byl již zdařilejší a žáci pak chtěli činnost ještě několikrát opakovat. Kromě dupání nohama již do svých improvizací vkládali i různé poskoky a skoky.

Děti byly z této improvizační činnosti nadšené. Důvěrná známost námětu způsobila, že se úkolu chopily ihned a díky zvuku, který svým pohybem vytvářely a který skutečně velmi připomínal padání kapek při dešti, byly motivovány k stále dalšímu opakování. Projevila se u nich radost z pohybu spojeného s hudebním zážitkem, o němž bylo pojednáno v teoretické části této práce. Současně jsem ze svého pozorování vyvodila, že **pokud je tvořivý úkol zadán všem žákům jako skupině, dochází k většímu prožitku jednotlivých členů, neboť s přítomností většího počtu dětí, ztvárňujících stejný motiv, opadá jejich ostych ve vyjádření.**

Platnost hypotézy byla potvrzena.

Čím vhodnější námět (obsahová i osobní blízkost, herní a sociální rozměr, jasnost a zřetelnost, smysluplnost) učitel pro tvořivou činnost žáků zvolí, tím aktivněji a s větším nadšením se jí děti účastní. Pokud jim přináší taneční improvizace radost, dochází k přirozenějšímu pohybovému projevu a spontánnímu rozvoji tvůrčích schopností.

6.6 Hypotéza č. 6

Čím více zkušeností s improvizací a tvořivostí v TPV žáci mají, tím se stávají ve svých projevech sebevědomější.

Vzhledem ke skutečnosti, že běžná školní výuka nevytváří žákům dostatek prostotu pro rozvoj jejich improvizačních a tvořivých schopností, nejsou děti zpočátku zvyklé se spontánně projevovat. Učitelé TPV se jim musí postupně pomoci nesmělosti a ostychu při improvizacích zbavit, aby se stalo vyjadřování vlastních představ a emocí pohybem pro každého jedince přirozené a sebevědomé.

6.6.1 Improvizace „Svatojánská noc“ (ZŠ Slivenec)

Popis:

Žáci seděli v kruhu a pan učitel jim řekl, aby si představili, že drží v ruce zářící hvězdičku. Měli ji zvedat nad hlavu, opatrně si s ní házet, a následně vstát a hvězdičkou svítit do všech směrů kolem svého těla. Poté, co všichni danou činnost zvládli, se dozvěděli, že nyní se každý z nich promění v světlušku, která letí černou nocí po lese a musí v něm každé místo osvětlit.

Za hudebního doprovodu děti pobíhaly po místnosti, zvedaly vedoucí ruku nahoru a dolů, ale jejich výraz zatím neobsahoval plný prožitek. Někteří žáci se na hvězdičku ve své dlani dívali, jiní nikoliv. Málo také využívali všech směrů, většinou se pohybovali v kruhu.

Stejnou improvizační činnost jsem měla možnost pozorovat ve této třídě o čtyři měsíce později. Taneční projev dětí byl značně odlišný. Při činnosti se mnohem více soustředily, lépe pracovaly s pohybem svého těla – chodily na špičky, ale i do podřepu, měnily směr a rychlost běhu, sledovaly imaginární hvězdičku v ruce a zároveň dobře vnímaly i své spolužáky, takže již nedocházelo k žádným střetům. Jejich projev na mě působil jistě a vyrovnaně.

Shrnutí:

Taneční projev žáků spojený se stejnou improvizací se po čase velmi vylepšil, nechyběl mu prožitek, pohyby dětí se staly mnohem koordinovanější. Žáci byli tvořiví a

sebejistí. Od pana učitele jsem se dozvěděla, že mnohé improvizační činnosti zařazuje do svých hodin opakovaně, čímž dává dětem dostatek času hledat a objevovat své pohybové možnosti a rozvíjet tvůrčí schopnosti v pro ně stále bližším námětu. Zásadním poznatkem se pro mě proto stalo, že **pokud učitel improvizační a tvořivé činnosti v hodinách TPV opakuje, stává se postupně každý projev žáků opravdovější a sebevědomější.**

6.6.2 Improvizace „Stavba hnízda“ (ZŠ Lyčkovo náměstí)

Popis:

Paní učitelka žákům řekla, že se nyní změní v ptáčky, kteří budou společně stavět hnízdo z materiálů, které nasbírají. Zdůraznila, že každý si má zvolit ptáčka, jakého chce a tomu přizpůsobit svůj pohyb. Žáci se chopili úkolu odvážně. Pobíhali po třídě všemi směry, snášeli se k zemi při imaginárním sběru předmětů, mávali rukama, nakláněli se do stran, otáčeli ve vzduchu. Bylo vidět, že je činnost bavila, jejich provedení působilo opravdově, klidně.

Shrnutí:

Tuto improvizaci zařadila paní učitelka do výuky poté, co již měli žáci zkušenost s improvizací „Vlaštovky“, která byla popsána v praktické části této práce dříve. Věděli už, jak při takové činnosti pracovat s prostorem a vlastním tělem, využívali osvojených pohybů a ve své tvořivé činnosti všechny tyto poznatky uplatňovali, kombinovali. Jejich ztvárnění tak bylo plně prožité a sebejisté. Na základě toho usuzuji, že **čím častěji se žáci ve svých tanečních improvizacích setkávají se stejným námětem, tím je jejich projev sebevědomější.**

6.6.3 Improvizace „Chůze do rytmu“ (ZŠ Školní)

Popis:

Paní učitelka sdělila dětem, že bude vytleskávat rytmus, podle kterého mají začít chodit po třídě. Postupně pak tempo zrychlovala a opět zpomalovala. Většina žáků reagovala na tyto změny dobře a svým pohybem rytmus správně vystihovala. Jedinci, kterým se tolik nedařilo, sledovali své spolužáky a snažili se jim přizpůsobit.

V každé hodině TPV, kterou jsem měla možnost v této třídě pozorovat, zařazovala paní učitelka podobné rytmické cvičení. Žáci tak postupně získávali pro rytmus cit, dokázali rychleji reagovat, jejich výkony byly čím dál zdařilejší a jistější. Pomalu pak děti začaly samy přebírat iniciativu a paní učitelku při tvoření rytmu zastupovat.

Shrnutí:

Jak bylo uvedeno v teoretické části této práce, rytmická cvičení by měla být samozřejmou součástí každé hodiny TPV. Paní učitelka v ZŠ Školní se touto zásadou skutečně řídila, proto jsem měla možnost pozorovat žáky účastnící se podobné improvizační činnosti několikrát. Postupně u nich docházelo k stále lepšímu vnímání rytmu, přesnějším pohybovým provedením a uplatnění vlastní tvořivé činnosti, ať už v roli tanečníků nebo tvůrců rytmu. Došla jsem přitom k závěru, že pokud na **pokyny žáka, který dostal příležitost zastoupit původní místo v tvořivé činnosti učitele, reagují ostatní děti svým pohybovým vyjádřením pozitivně, jeho projev bude ještě sebevědomější.**

Platnost hypotézy byla potvrzena.

Žáci docházejí v TPV k sebevědomějšímu tanečnímu projevu s přibývajícími zkušenostmi. Na nich se významným způsobem podílí systematické opakování vybraných improvizací, opětovné zařazování stejného námětu do hodin či možnost zastoupení úlohy učitele v rámci dílčích tvůrčích činností.

7. Interpretace dat

Během mého výzkumu, který se zabýval způsobem naplňování dvou kategorií vzdělávacího oboru TPV: improvizace a tvořivosti v praxi, došlo k potvrzení všech předem stanovených hypotéz. Zároveň přitom vznikla celá řada hypotéz a poznatků nových.

Vzhledem k tomu, že všechna má pozorování probíhala v prvních a druhých třídách na prvním stupni ZŠ, kde se děti s TPV teprve seznamovaly, měla jsem možnost ověřit, že se počátky improvizačních činností pojí s imitací učitele. Děti potřebují napodobovat vzory, neboť ještě nejsou schopné propojit své představy s jejich pohybovým ztvárněním. Zároveň tím získávají pocit jistoty a zbavují se plachosti.

K rozvoji improvizace a tvořivosti u žáků dochází postupně, přičemž velkou roli zde hraje motivace, která musí v žácích probudit opravdový zájem o danou činnost. Učitelé TPV ve svých hodinách nejčastěji využívají pohádku, příběh, hádanku, nebo tvořivý úkol. Mezi oblíbené náměty pak patří především zvířata a příroda.

Významnou úlohu v tanečních improvizacích hraje hudba. Čím výstižnější doprovod učitelé při daných činnostech volí, tím snáze si žáci utvářejí představy a tím přirozenější je jejich projev.

Jako důležitý a učiteli TPV ve velké míře využívaný prostředek, vedoucí k přirozenému pohybovému vyjádření žáků, se osvědčuje hra, ať už v rámci průpravných cvičení nebo hlavní části hodiny. Zábavnou a nenásilnou formou dokáže u dětí navodit soustředění a podpořit tvůrčí činnost.

Podstatnou součást tanečních improvizací dětí tvoří reflexe jejich výkonu. Pokud žáci vědí, že proběhne, vkládají do svých tvůrčích projevů mnohem více úsilí. Učitelé ji proto v hodinách zařazují velmi často. Využívají přitom průběžného poskytování zpětné vazby, závěrečné diskuze, nebo zapojují žáky do hodnocení ukázek svých kamarádů. Poslední zmíněnou metodu považuji osobně za nejúčinnější, neboť z mého pohledu nejvíce podporuje rozvoj tvořivosti žáků, kteří se během ní ocitají v roli tanečníků i pozorovatelů.

Velkou většinu tanečních improvizací, které jsem měla možnost pozorovat, přijaly děti s nadšením. Dosaženo toho bylo hlavně volbou obsahově blízkého a

smysluplného námětu. Pokud jim totiž tvořivá činnost přináší radost, dochází k mnohem nápaditějším a spontánnějším pohybovým projevům, žáci ztrácí ostych a lépe se soustředí.

Čím více zkušeností s improvizací děti získávají, tím jsou jejich projevy sebevědomější. Učitelé proto v hodinách mnohé improvizace zařazují opakovaně, nebo využívají stejný námět v rámci podobného tvořivého úkolu.

Improvizace a tvořivost jsou významnou součástí hodin TPV a zpravidla prostupují celou výukou. Učitelé k nim žáky vedou postupně prostřednictvím zařazování blízkých motivací, herních činností, skupinové práce a adekvátních reflexí. Snaží se vždy u dětí navodit soustředěnost a rozvoj myšlení tak, aby u nich docházelo k vnitřnímu prožitku spojenému s přirozeným výrazem a navenek prezentovanému koordinovanými pohyby. Čím více takových zkušeností děti získávají, tím se stávají ve svých projevech jistější a tím více dochází i k celkovému rozvoji jejich osobnosti.

8. Závěr

V této diplomové práci jsem se zabývala improvizací a tvořivostí v TPV na 1. stupni ZŠ. Mým cílem bylo připomenout význam těchto dvou složek vzdělávacího oboru, který byl do RVP ZV zařazen teprve nedávno, a prostřednictvím výzkumu zjistit, jak dochází k jejich naplňování v praxi.

Mezi dílčí cíle patřilo představení předmětu TPV, jeho charakteristika a pojetí ve výuce, dále pak odhalení vztahu mezi fyzickou stránkou této výchovy a přirozeným pohybem v životě každého člověka. Jako vyšší cíl jsem si stanovila ukázat důležitost role TPV v celkovém rozvoji žákovy osobnosti.

První kapitola teoretické části uvádí tanec jako neoddělitelnou součást lidského bytí, neboť všechny jeho podoby vycházejí z pohybu, nejpřirozenějšího projevu každého živého organismu. Pro děti je pohyb cestou hledání a objevování okolního světa od narození. Jedná se přitom o zcela spontánní a harmonický projev, který se však bohužel s jejich příchodem do školního prostředí utlumuje a postupně vytrácí. A právě TPV tvořivou a improvizační schopnost žáků rozvíjí. O tanci je v rámci této kapitoly pojednáno ještě jako o umělecké činnosti a poté ve vztahu k hudbě, neboť spolu úzce souvisí a žáci v TPV hudební podporu potřebují.

Druhá kapitola představuje TPV jako doplňující vzdělávací obor, zařazený do RVP ZV v roce 2010. Od 1. 9. 2010 se stal součástí ŠVP několika škol v České republice. Jedná se o výchovu pozitivně působící na zdraví žáků, neboť při ní dostávají možnost fyzické aktivity, důraz je zároveň kladen na správné držení těla. Zároveň však v jejím průběhu dochází k rozvoji představivosti a fantazie, kdy se žáci učí vyjadřovat své emoce a myšlenky prostřednictvím vlastního pohybu a výrazu. Tím se stávají sebevědomější a samostatnější, učí se spolupráci a soustředění. Dále je v rámci této kapitoly popsáno učivo TPV, uvedeny podmínky pro výuku, zařazení předmětu do ZŠ a nastíněna stavba vyučovací hodiny.

Třetí kapitola se věnuje improvizaci v TPV, kde je nahlížena jako prostředek k vytváření nových hodnot pohybem. Dochází při ní k obohacování fantazie, rozvoji tvůrčích schopností a sebepoznání žáků. U dětí nikdy nevznikne sama, impuls k ní dává učitel. Její počátky jsou vždy spojeny s imitací vzorů. Musí být rozvíjena postupně a

systematicky, významným prostředkem se přitom stává motivace, kterou učitel použije. Mezi doporučené náměty tanečních improvizací dětí patří např. zvířata, rostliny, hračky, pohádkové postavy. Taneční rekvizity jsou rovněž brány jako vhodný způsob motivace žáků. Taneční improvizace pouze na hudbu je považována za obtížnou. Při tanečních improvizacích se žáci rovněž učí pracovat s prostorem, který je obklopuje, a používat vlastní výraz.

Čtvrtá kapitola pojednává o tvořivosti v TPV a představuje ji jako součást improvizace, s níž se vzájemně prostupuje. V rámci široké škály cvičení, většinou zaměřených na rytmus, při ní dochází k hledání a objevování vlastních návrhů a strategií, čímž je rozvíjeno myšlení žáků. Tento poznatek se stává pro výchovu naprosto klíčovým.

Informace získané v teoretické části této práce se pro mě staly velmi důležité při přípravě a realizaci výzkumu, který uvádí pátá kapitola. Hlavním cílem bylo zjistit, jak jsou v praxi v TPV naplňovány improvizace a tvořivost. Dílčí cíle představovalo odhalení konkrétních činností a aktivit zaměřených na tyto dvě složky TPV, jejich začlenění v rámci vyučovací hodiny, dále pak zdokumentování reakcí a práce žáků v průběhu výuky, přístupu učitele. Výzkum jsem provedla metodou zúčastněného pozorování v 1. a 2. třídách tří náhodně vybraných základních škol v Praze během roku 2011. Došlo při něm k potvrzení všech hypotéz, které byly na základě poznatků z teoretické části práce stanoveny, a zároveň k objevení a formulaci hypotéz nových.

Sedmá kapitola nabízí interpretaci dat získaných během výzkumu. Improvizace a tvořivost představují v praxi významnou součást hodin TPV a zpravidla prostupují celou výukou. Učitelé k nim žáky vedou systematicky zařazováním obsahově blízkých motivací, herních činností, skupinové práce a adekvátních reflexí. Snaží se vždy u dětí navodit soustředěnost a rozvoj myšlení. Čím více zkušeností s improvizací a tvořivostí v TPV děti získávají, tím se stávají ve svých projevech jistější a tím více dochází i k celkovému rozvoji jejich osobnosti.

.

Během svého výzkumu jsem dospěla k několika novým, pro mě zcela zásadním, zjištěním. První z nich se týká samostatné tvorby tanečních improvizací. Pokud žáci

dostanou prostor ve dvojicích nebo ve skupinách vymyslet vlastní improvizaci za doprovodu hudby a jsou si vědomi následné reflexe, pak je jejich provedení velmi tvořivé a obsahuje v sobě prožitek, aniž by měly děti s taneční improvizací nějaké zkušenosti. Tohoto poznatku by mohli využít učitelé i v jiných předmětech ve škole, stejně tak jako zjištění, že pokud učitel popisuje námět nějaké složitější taneční improvizace, která vyžaduje naprosté soustředění žáků, je příhodné, aby přitom měli všichni zavřené oči. Současně chci tímto poukázat na přínos účasti třídních učitelů v hodinách TPV. Díky své přítomnosti mohou nejen načerpat množství nápadů a podnětů pro další výuku dětí, ale zároveň poznat jednotlivé žáky ze zcela jiné pozice, než ve které se běžně ocitají, což má následně kladný vliv na celý výchovně vzdělávací proces.

Lze konstatovat, že stanovené cíle diplomové práce byly naplněny. Improvizace a tvořivost představují nedílnou součást edukačního procesu. Osobně považuji jejich rozvoj za nesmírně důležitý, neboť se jedná o schopnosti zcela zásadním způsobem podporující rozvoj myšlení. Z tohoto důvodu jsem přesvědčená, že zařazení TPV do školních vzdělávacích programů je pro žáky i učitele velmi přínosné.

Ačkoliv nebyl můj výzkum příliš rozsáhlý a týkal se pouze vybraných škol, na nichž se TPV vyučuje, měla jsem díky němu možnost porovnat obsah a koncepci výuky v praxi s dříve získanými teoretickými poznatky. Tato práce by proto mohla být považována za lehký vhled do pojetí improvizace a tvořivosti v rámci výuky TPV v současnosti a zároveň sloužit jako podklad pro další rozsáhlejší výzkumy.

Jsem velice ráda, že jsem se tímto tématem mohla zabývat. V budoucí pedagogické praxi bych se TPV chtěla sama dál věnovat

SEZNAM LITERATURY

BERDYCHOVÁ, J. *Rytmická gymnastika a tanec pro děti*. Praha: Olympia, 1973.

BLAŽÍČKOVÁ, E. *Metodika a didaktika taneční výchovy*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2004. ISBN 80-7290-166-4.

BLAŽÍČKOVÁ, E. LISNEROVÁ, R. a kol. *Taneční pohybová výchova na 1. stupni základní školy*. Praha: Společnost pro taneční a múzickou výchovu, 2011. ISBN 978-80-905136-0-0

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

JEŘÁBKOVÁ, J. *Taneční průprava*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979.

KNOPOVÁ, B. *Hudebně pohybová výchova v 1.-5.ročníku ZŠ.* Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0636-6.

KRÖSCHLOVÁ, J. *Nauka o pohybu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975.

KULHÁNKOVÁ, E. *Hudebně pohybová výchova*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-437-0.

KURKOVÁ, L. *Dětská tvořivost v hudbě a pohybu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981.

KURKOVÁ, L. EBEN, P. Hudebně *pohybová výchova šestiletých až osmiletých dětí*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975.

PAYNE, H. *Kreativní pohyb a tanec ve výchově, sociální práci a klinické praxi*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-213-0.

ŠIMSOVÁ, J. ŠEFLOVÁ, V. *Pohybová a taneční průprava pro soubory dětí a mládeže*. Praha: Středočeské krajské kulturní středisko, 1988.

ŠMOLÍK, P. a kol. *Pohybová výchova*. Praha: Mladá fronta, 1985.

ŠVANDOVÁ, L. *Taneční výchova pro předškolní děti*. Praha: NIPOS-ARTAMA, 2009. ISBN 978-80-7068-234-0.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Národní institut pro další vzdělávání [online]. 2011 [cit. 2012-04-15]. Dostupné z: http://www.nidv.cz/cs/priority/prioritni-temata-nidv-na-rok-2011/filmova-a-audiovizualni-vychova-a-tanecni-a-pohybova-vychova/tiskove-vystupy-tanec.ep

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2010. Dostupné z: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV-pomucka-ucitelum.pdf

TPV na školách - výzva pro školy i taneční pedagogy. In: Vize tance [online]. 7.11.2010 [cit. 2012-04-14]. Dostupné z: http://www.vizetance.cz/tpv-na-skolach-vyzva-pro-skoly-i-tanecni-pedagogy

Základní a mateřská škola – Slivenec. [online]. 2009 [cit. 2012-04-16]. Dostupné z: http://www.skolaslivenec.cz/zakladni-skola/dokumenty-skoly/skolni-vzdelavaci-program

Základní škola Brno, Vedlejší 10. [online]. 2008 [cit. 2012-04-16]. Dostupné z: http://www.zsvedlejsi.cz/P%C5%99edm%C4%9Btyakrou%C5%BEky/P%C5%99edm%C4%9Bty/Istupe%C5%88/Tane%C4%8Dn%C3%ADapohybov%C3%A1v%C3%BDchova/tabid/287/language/en-US/Default.aspx

ZŠ Jarov. [online]. 2010 [cit. 2012-04-16]. Dostupné z: http://www.zsjarov.cz/attachments/188_%C5%A0VP%201.ro%C4%8Dn%C3%ADk%202010.PDF

PŘÍLOHY:

Motivace k taneční improvizaci četbou pohádky. (ZŠ Lyčkovo náměstí)

Tvořivý úkol během taneční improvizace – skládání obrázku z papírků. (ZŠ Lyčkovo náměstí)

Taneční hra „Sochy“ se zaměřením na vnímání hudby a rychlost pohybových reakcí. (ZŠ Lyčkovo náměstí)

Taneční improvizace „Kreslení postavy“. (ZŠ Lyčkovo náměstí)

Průpravné cvičení. (ZŠ Školní)

Průpravné cvičení. (ZŠ Školní)

Rytmické cvičení. (ZŠ Školní)

Taneční aktivita „Šicí strojek“ zaměřená na vnímání prostoru. (ZŠ Školní)

Taneční improvizace „Let ptáčka kolem rybníčků“. (ZŠ Školní)

Taneční improvizace „Let za vedoucím ptáčetem“. (ZŠ Školní)

Taneční improvizace „Malování duhy“. (ZŠ Školní)

Taneční improvizace „Sluneční paprsky“. (ZŠ Školní)

Zadávání instrukcí k taneční improvizaci. (ZŠ Otokara Chlupa – vlastní výuka TPV v rámci souvislé pedagogické praxe)

Improvizační činnost zaměřená na rozvoj rytmického cítění. (ZŠ Otokara Chlupa – vlastní výuka TPV v rámci souvislé pedagogické praxe)